

NA SREMSKOM FRONTU

Nijemci su pridavali izuzetan značaj odbrani u Sremu, izgradili sedam uzastopnih položaja čija je dubina bila oko 100 kilometara, počevši od Rume do Vukovara i Vinkovaca. Činili su to s ciljem da omoguće izvlačenje snagama grupe armija »E« iz Grčke, Albanije, južnih i jugoistočnih dijelova naše zemlje, kroz Bosnu i sjeverno od Save. Na ovo su bili primorani poslije oslobođenja istočne Srbije i Beograda kada im je uskraćena odstupnica komunikacijama dolinom Morave i kroz Šumadiju.

Poslije dolaska Pete krajiške divizije na sremski front, jedinice Prvog proletarskog i Dvanaestog udarnog korpusa, vodeći teške ofanzivne borbe, primorale su Nijemce da napuste nekoliko odbrambenih utvrđenih linija. Početkom decembra jedinice Prvog proletarskog korpusa odbacile su njemačke jedinice s odbrambene linije: Martinci, Erdevik, Ilok, do Otoka, Orolika, Sotina, zapravo blizu Vinkovaca i Vukovara. Na novoposjednutoj liniji odbrane će Nijemce i njihove pomagače napadati i tući i jedinice Prve krajiške brigade.

Dobro odmorni, naoružani novim oružjem, neki okićeni ordenima i medaljama dobivenim za ispoljenu hrabrost i umješnost u borbi, svrstani u marševske kolone, borci Prve krajiške prešli su Savu i produžili u Srem. Iza njih je ostao Beograd u prohladnoj izmaglici pretposljednog novembarskog dana. Ubrzo se pokazalo da višecasovno marševanje, s teretom ratne opreme na leđima, nije ni lako i jednostavno. Nenaviknuti na duže pješaćenje, manje izdržljivi, uglavnom mladi i neiskusni borci počeli su zaostajati, hramati, pokazivati da ih obuča žulja, da imaju plikove na tabanima i prstima nogu. Izdvojene su konjske zaprege da se onemoćali povezu do ušorenog sremskog sela, odabranog za kraći odmor. Na zastanku im je ukazivana pomoć, tabani su previjani i mnogi su nastavili pješice.

Sa izlokanog drumu kolone su izašle na nasip željezničke pruge. Borci su odmjereno koračali puteljcima sa strane, pored isječenih pragova i pokidanih šina. Mnogi su u mislima oživljavali objašnjenja saslušana prije pokreta: da odlaze na liniju fronta u Sremu, izduženu od Martinaca na Savi preko Erdevika i Fruške gore do Dunava.

U Sremskoj Mitrovici su doznali nešto više i radosnije: da su jedinice Prvog proletarskog korpusa savladale još jednu neprijateljsku liniju odbrane i napredovale na zapad, blizu pruge Brčko-Vinkovci, blizu Otoka, Orolika, Mikluševaca i Sotina.

Na putu kroz Srem, mještani su srdačno dočekivali i ispraćali borce Prve krajiške udarne brigade. Njihova gostoljubivost najvećma se i najbolje iskazivala u pripremanju hrane i prenočišta za borce. Kasnije su masovno dolazili liniji fronta da se pridruže borcima u kopanju rovova i izgradnji rezervnih linija odbrane.

Iz Sremske Mitrovice kolone Prve krajiške su noću između 5. i 6. decembra došle blizu linije fronta, u Baćince, da ubrzo produže u Sid i Sidske Banovce. Uz

put se dogodilo nešto neprijatno: sa staze je skrenuo Jovo Karanović, iz Četvrtog bataljona, u mraku stao na nagaznu minu i izazvao eksploziju. Nemio događaj bio je dovoljna opomena borcima da ne skreću s ispitanih staza.

Štab Pete krajiške divizije dobio je 7. decembra naređenje Štaba Prvog proleterskog korpusa za dejstva u rejonu Grabova i Orolika. U skladu s tim, Prva krajiška je pripremljena za odlazak na položaj pravcem Šid-Berkasovo. Osmog decembra uveče Prva krajiška je stigla u rejon Orolika i Slakovaca, tu smijenila Dvanaestu krajišku udarnu brigadu Jedanaeste krajiške udarne divizije i počela pripreme za napad na neprijatelja.

U zoni napada Prve krajiške i Dvadeset prve srpske udarne brigade, na liniji Orolik, Slakovci, Sremske Laze, nalazile su se ove borbene grupe 118. njemačke lovačke divizije: udarna grupa »Erdman«, sjeverno od Otoka, s težištem prema Oroliku; udarna grupa »Lindenblat«, koja je branila Orolik i centar borbenog rasporeda 118. njemačke lovačke divizije, kuda će napadati Prva krajiška udarna brigada; borbena grupa »Terner« koja je branila Grabovo i Sotin od napada jedinica Šezdeset osmog streljačkog korpusa Crvene armije i Dvadeset prve srpske udarne brigade. U rezervi Pete krajiške udarne divizije zadržane su Četvrta i Deseta krajiška udarna brigada.

U jutarnjim časovima 9. decembra Prva krajiška brigada, s komandantom Stevom Raušom, političkim komesarom Petrom Simurdićem, zamjenikom komandanta Savanom Kesićem i zamjenikom političkog komesara Mirkom Turićem, napalaje neprijatelja u rovovima kod Slakovaca i Orolika. Već u prvom nalletu su streljački strojevi, uz podršku artiljerijskih oruđa, ovladali prvom linijom i protivnika protjerali do željezničke pruge. Vojnici u šljemovima iskoristili su nasip pruge, to zalegli i otvorili ubitačnu vatru. Istovremeno su dobili pojačanje iz dubine svoje odbrane i pripremili protivnapad da izgubljeno povrate. To su izveli uz podršku tenkova, artiljerije i minobacača. Uvidjevši da bi uporno vođenje borbe u neprijateljskom rasporedu stajalo suviše žrtava, Štab brigade je bataljonima naredio da se vrate na polazne položaje, na liniju Dubrava, Berak, Šamšin.

Sutradan je napad obnovljen na istom pravcu i neprijatelj odbačen do željezničke pruge. I borba se razbukkala uz obostrane gubitke. Neprijatelj je uporno odolijevao brojnim jurišima, dovlačio pojačanja i preduzeo snažan protivnapad od Šremskih Laza, Slakovaca i Orolika. Bataljoni Prve krajiške su morali odstupiti i organizovati odbranu da bi osujetili namjeru neprijatelja da ih odbaci s posjednute linije.

U rovovima nije bilo lako. Vlaga i hladnoća su se uvlačile u krv i kosti boraca, izazivale nelagodnost i teško savladljivao drhtanje. Nevolju su uvećavale i podzemne vode, pravi mali izvori, koje su plavile dno rovova, borcima ponekad dostizale do gležnjeva pa i koljena. Preduzimane su mjere da se to spriječi, prokopavani su odvodni kanali da se rovovi koliko-toliko isuše, ali od toga nije bilo željene koristi. Iste nevolje, izgleda, snašle su neprijateljske vojnike, na suprotnoj strani, pa nisu polazili u napad. Niske temperature i hladnoća, naročito noću, nisu prošle bez posljedica. Više boraca je promrzlo, uglavnom mladih i slabije odjevenih, čime je umanjivana udarna moć brigade. Neki su dobili zapaljenje pluća i hitno upućeni u bolnicu. Otežani uslovi rovovskog rata i frontalnih borbi, ravno zemljište, nagazne mine, žilava odbrana i protivnapadi neprijatelja, sve to nije povoljno uticalo na raspoloženje i borbeni moral boraca, pogotovu novomobilisanih, kojima se moralo pomagati da se naviknu na teškoće i bolje snalaze u izuzetno teškim borbenim uslovima.

Petoj krajiškoj diviziji je Štab Prvog proleterskog korpusa naredio da njene jedinice noću između 12. i 13. decembra napuste položaje u području Orolika i odu u Balešnjak i Papugin salaš. Na tome sektoru izvršene su pripreme za preuzimanje položaja od jedinica Dvesta dvadeset treće divizije Šezdeset osmog

korpusa Crvene armije. Takođe su preduzete pripreme za napad na dobro branjeno Grabovo.

Napad je 14. decembra 1944. godine, poslije kraće artiljerijske pripreme, počeo na cijeloj liniji fronta od Otoka preko Orolika, Beraka, Grabova do Sotina. Jedinice Prvog proleterskog korpusa i jedinice Šezdeset osmog korpusa Crvene armije su nastojale da probiju takozvanu zelenu liniju neprijateljske odbrane i ovladaju Vinkovcima i Vukovarom. Nekoliko ponovljenih napada nisu dali očekivane rezultate i pomenute jedinice su prešle u aktivnu odbranu.

Noću između 15. i 16. decembra bataljoni Prve krajiške došli su u šire područje Mikluševaca i preuzeli položaje od bataljona Desete krajiške brigade, koji su upućeni na drugi sektor. Na novim položajima je bilo češćih okršaja i protivnik nije prolazio bez gubitaka. Često su se obostrano oglašavala artiljerijska oruđa i granate su potresale smrzlu zemlju, i na jednoj i na drugoj strani. Borci su ponekad s uživanjem posmatrali dejstvo gardijskih raketnih minobacača, dobro poznatih »kačuša«, čije su rakete zastrašujući šistale, letjele u pravcu neprijatelja i pronalazile njegova artiljerijska oruđa.

Noću između 18. i 19. decembra je položaje Pete krajiške udarne divizije u Grabovu preuzela Treća divizija Prve bugarske armije. Nešto ranije iz sastava Pete krajiške divizije izašla je Dvadeset prva srpska brigada, a umjesto nje ušla Prva jugoslovenska brigada.

Poslije odlaska s linije fronta Štab Pete divizije, Prva jugoslovenska i Četvrta krajiška brigada smjestili su se u selo Nijemce, Deseta krajiška u Podgrađe, a Prva krajiška u Šidske Banovce - da se kratko odmori, pripremi za naredne okršaje i uputi u Komletince. Prvi, Treći i Četvrti bataljon su zadržani u selu, a Drugi i Peti upućeni na položaje da napadaju i tuku neprijatelja. Borci Drugog bataljona su se ušančili na liniji Grita i trigonometar 84, na obali kanala koji opasuje neprijateljsko uporište Otok s jugoistočne, istočne i sjeveroistočne strane. Peti bataljon se rasporedio na desnoj obali Bosuta i koti 83, prema kanalu i mostu u rejonu Skele.

VIŠEDNEVNE BORBE U PODRUČJU OTOKA

Neprijateljska linija odbrane na sremskom frontu kod Otoka protezala se sjeveroistočno od sela i kanalom do Bosuta, zatim obalom rijeke i rubom šume Dionica. Postojala je i druga odbrambena linija, mjestimično bolje utvrđena: od Otoka drumom za Privlaku i dalje kanalom do Bosuta. U Otoku i okolini nalazilo se oko 1.500 ustaša, a u Privlaci jedna ustaška bojna, jačine oko 450 vojnika. Njihovu odbranu je pomagao i bataljon njemačkih vojnika. Osim toga, dobre željeznice i drumske komunikacije omogućavale su brzo pristizanje pojačanja od Vinkovaca, Brčkog i drugih garnizona. Bilo je očividno da se neprijatelj pripremio za upornu odbranu i da ovoga trenutka nema namjeru da ofaznivo dejstvuje. Cilj odbrane bio je: da se obezbijedi saobraćaj željezničkom prugom od Brčkog za Vinkovce, izvlačenje u Slavoniju i dalje njemačkih jedinica koje su pristizale iz Grčke, Makedonije, Kosova i Srbije u istočnu Bosnu.

U skladu sa zamisli Štaba Prvog proleterskog korpusa da se savlada neprijateljska odbrana od Bosuta do Otoka i ugroze Vinkovici, u napad na pomenutom odsjeku fronta upućene su, pored jedinica Pete krajiške udarne, Jedanaesta krajiška i Dvadeset prva srpska udarna divizija. Istovremeno su Treća i Osma bugarska divizija napadale liniju neprijateljske odbrane od Orolika do Sotina. Dvije brigade Pete krajiške divizije napadale su na liniji od Bosuta do sjevernog dijela Otoka, sadejstvovala jedinicama Dvadeset prve srpske divizije i ugrožavale Privlaku. Dvije brigade su zadržane u divizijskoj rezervi, spremne za borbu.

Bataljoni Prve krajiške su noću između 21 i 22. decembra dobili borbene zadatke i dovedeni na polazne položaje za napad. Štab brigade je odlučio da u borbu najprije stupi Drugi bataljon, da protivnika savlada na prvom odbrambenom položaju, pređe kanal, proširi mostobran, te stvori uslove da se ostali bataljoni postupno uvode u bitku i nastupaju u označenim pravcima.

Bitka je počela 22. decembra ujutru paljbom topova Artiljerijske brigade Pete krajiške udarne divizije. To je bila neposredna pomoć artiljeraca jedinica Prve i Četvrte krajiške brigade u napadu na bunkere, roveve i ostala utvrđenja. Lijevo od njih Otok su napadale jedinice Dvadeset prve srpske brigade. Granate su šišteći pronalazile ciljeve i neutralisale poneku odbrambenu tačku neprijatelja.

U 9 časova toga dana borci Drugog bataljona su naišli na kanal prelivom nad- ošlom vodom i trenutak zastali. Sumaglica je skraćivala vidik i neprijateljski vojnici nisu precizno nišani. Komandiru čete Dušanu Banoviću se žurilo da borce prevede preko kanala kako bi ometali saobraćaj drumom između Slakovaca i Otoka. A kako preko kanala? Zabrnuti politički komesar čete prvi je namjeravao u hladnu vodu, ali... Komandir mu nije dopustio i pronašao je dobrovoljce da donesu nekoliko dasaka i stubova pogodnih za savlađivanje vodene prepreke. Šesnaestogodišnji Živko Jokić dobrovoljno je krenuo da okuša sreću. Puškomitraljezi su mu pružali zaštitu izručivanjem dugih rafala prema neprijateljskim rovovima i bunkerima. Za Jokićem su pošli ostali, vukući nešto drvene grade i priručnog alata. Komandir je pratio šta se događa i puškomitraljesca Andru uputio na obalu kanala da neposredno tuče puškarnice bunkera iz koga su žiškali plameni jezičci. Sklopljeno je nešto nalik mostiću i borci su, oprezno puzeći, mogli na drugu obalu da proširuju mostobran i ugroze značajnu saobraćajnicu. Zadovoljan, mokrog odjela, Jokić se uspravio i drugovima dao znak da brže nastupaju. U tom času puškomitraljez je začutao i Andrina se ruka opustila. Živko je primijetio kako šiklja krv iz tijela u samrtnom grču. Zgrabio je puškomitraljez i nišanio. Odjeknulo je više naizmjeničnih rafala i borcima pomoglo dalakše prelaze na drugu stranu kanala. Nijemci i ustaše su upotrebili minobacače da zadrže jedinice u nastupanju. Jedna granata se usadila u ivicu kanala, u blizini prelaza od dasaka, eksplozijom uzdrmla zemlju i podigla mlazeve vode. Silina njenog udara Jokića je odvojila od puškomitraljeza, a više gelera isjeklo je njegovo dječjačko lice i grudi. Drugovi su priskočili da mu pomognu. Teško dišući, okrvavljen i obliven graškama hladnog znoja, on je izgovorio da idu naprijed i da mu ne treba zavoj. Ubrzo je izdahnuo na rukama dvojice drugova, pored oštećenog puškomitraljeza.

Za Drugim bataljonom kanal je prešao Treći bataljon - da energično napada i tuče neprijatelja u rejonu Ozdanovičeva stana, kote 84 i Šumice. Neprijatelj se oporavljao od prvog udara, sređivao i pripemao za protivnapad. Borci Trećeg bataljona dočekani su žestokom vatrom ispred Ozdanovičeva stana i nisu se dublje uklinili u neprijateljsku odbrambenu liniju. Prateći razvoj borbe i usklađujući napade, komandant brigade Cvijo Mazalica, pošto je Stevo Rauš otišao na novu dužnost, politički komesar Petar Simurdić, njihovi zamjenici Savan Kesić i Mirko Turić bili su saglasni da se Četvrti bataljon ubaci u bitku, u međuprostor između Drugog i Trećeg bataljona, da nastupa prema trigonometru 87, Ludari i koti 84, sa ciljem da presiječe komunikaciju od Privlake, te da udarom sa sjevera i sjeverozapada, u sadejstvu sa Drugim bataljonom, savlađuje protivnika i zauzme Otok. Zamisao se nije ostvarivala kako se željelo. Bataljon je dočekan jakim vatrom i žilavim otporom branioca. Uprkos teškoćama, borci su izbili na kanal u blizini drumca Otok-Privlaka, u širi prostor kote 84, tu bili primorani da stanu i organizuju odbranu. Prvi bataljon je zauzeo položaj na Critu i trigonometru 87, sa dvojakim zadatkom: prvo, da u slučaju znatnijeg uspjeha nekog

od bataljona u napadu stupi u borbu i omogući energičnije napredovanje, i drugo, da štiti odstupnicu bataljona ako budu primorani da se povlače.

U toku dana bataljoni su ostali na dostignutim linijama i odbili više žestokih protivnapada. U sumrak borci Četvrtog bataljona prepustili su dotadašnji položaj Prvom bataljonu, pomjerili se ulijevo i zamijenili premorene borce Drugog bataljona, izvučene da predahnu i ostanu u brigadnoj rezervi. Novi raspored je ujedno značio i pripremu za odlučniji napad.

Štabovima bataljona je naređeno da se u toku noći savladaju brojna utvrđenja, vatrene tačke i linija neprijateljeve odbrane. Bataljonima su pridana artiljerijska oruđa da neposrednim gađanjem neutrališu bunkere i zidane zgrade.

Napad je počeo poslije ponoći 23. decembra na svim pravcima i razvila se žestoka borba. Na obje strane bilo je prilično gubitaka. Pojedini borci i rukovodioci ispoljili su zadivljujuće primjere smjelosti i samoprijetogora. Desetar Mate Bauk bombama je zasuo jednu zemunicu, usmrtio nekoliko fašista, našao se u unakrsnoj vatri i nije mogao naprijed. Borci njegove desetine tražili su vatrena gnijezda i povlačili obarače. Svaki pređeni metar plaćen je životima i teškim ranama. Nosila su oprezno izmicala u pozadinu da se ranjenicima ukaže najnužnija pomoć i ublaže bolovi. Kada mu je rana previjena i krvarenje zaustavljeno, mladi Marko Šimić je ustao, uzeo oružje i krenuo izlazu iz ambulate. Ljekar je pokušao da ga zadrži, ali nje uspio. Šimić se javio komandiru voda i krenuo da juriša. Ohlađena rana više je boljela kad trzaj kundaka potrese rame i ruke. Na razdaljini od pedesetak koraka, koliko je jurišajući prešao, Šimić je oborio pet vojnika i ponovo je bio teško ranjen. Pritrčala je bolničarka sa zavojem u ruci, a Šimić je opomenuo da se pričuva krušuma koji su nisko fijuakli. Potom je trenutak čutao, kao da je prikupljao snagu da izgovori: ono najvažnije što je još imao reći: da živi drug Tito i da će naši pobijediti. I ubrzo je izdahnuo.

Uz podršku artiljerije, borci Prvog bataljona zauzeli su kotu 84 i ovladali dijelom komunikacije između Otoka i Privlake, a borci Trećeg bataljona slomili su otpor branioca kod Ozdanovičeva stana, u blizini kote 84, Šumice i izbili na drum za Privlaku. Četvrti bataljon nije imao znatnijeg uspjeha premda je uporno napadao. Minobacačka četa pružala je podršku jedinicama u nastupanju. Njen komandir Pane Došen nepogrešivo je uočavao ciljeve, umješno davao elemente za gađanje, i granate su letjele u neprijateljske rovove i bunkere. Kada su detonacije granata, bombi i rafali puškomitraljeza načeli protivničku odbranu na salašu ispred Otoka, odjednom je nastala tišina prožeta neizvjesnošću i iščekivanjem. A lijevo i desno od streljačkog stroja čete, primirene u mraku, grominjala su mnogobrojna oružja i potvrđivala da se bitka žestoko rasplamsava na cijeloj širini fronta. Nevid noći nije dopustio da se bolje osmotri i ocijeni zašto neprijatelj čuti na salašu i poljima neposječenih kukuruznih stabljika. Podozriv kad je zatišje nerealno, komandir čete Ilija Bujić je prišao političkom komesaru Milanu Glušici i pogovorio:

- Znam im čud. Spremaju iznenađenje. Imam namjeru da ih preduhitrim, da ih ja naučim varci i lukavstvu. Uzeću jednog puškomitraljesca i začu u njihovu pozadinu. Kad Nijemcima rasplamo u leđa, neka ostali ošinu s čela i u bokove.

Glušica je prihvatio predlog, krenuo od borca do borca da ih upozori da budu oprezni i objasnio šta se priprema. A komandir Bujuć i puškomitraljezac Momčilo Petrović četvoronoške su zaobišli pritajne Nijemce, spremne da nasrnu iz neposredne blizine, zburnili ih dugim rafalima, primorali da misle na sebe a ne kako će nišani. Istovremeno je cijela četa otvorila vatru i neprijateljske vojnike natjerala da bježe ostavljajući desetak mrtvih i ranjenih.

Kratkotrajno zatišje odjednom je proključalo. Počeo je žestok napad neprijateljskih tenkova i streljačkih strojeva. Štab brigade je procijenio da napadač ima preimućstvo, ali je od Prvog i Trećeg bataljona zatražio da ne odstupa već da pruže ogorčen otpor, da borci protivtenkovskim puškama i ručnim bomba-

ma zaustavljaju i razbijaju čelične grdosije. Tenkovi su predosjetili šta ih može snaći, pažljivo se kretali drumom i nisu štedjeli granate da bi otkrili i raznijeli zaklone proletera. Uz njih su napredovale pješadijske jedinice, svježe i odmorne, da se stušte među borce premorene danonoćnim borbama. Komandanti bataljona su činili sve kako bi se odoljelo s najmanje gubitaka, komandirima četa su naredili da se posjednu novi položaji na kanalu, prirodnoj prepreci za tenkove, položaji pogodniji za odbranu, udaljeni 200 do 300 metara od drumu Otok-Privlake.

Naredne noći i dana vođene su veoma žestoke borbe, ali nije došlo do značajnijih promjena na položaju. Kada se uvidjelo da nema izgleda da se ovlada komunikacijom i prekine saobraćaj između Privlake i Otoke, komandant brigade Cvijko Mazalica, imajući na umu naređenje komandanta i političkog komesara divizije Milutina Morače i Ilije Materića, donio je odluku da se bataljoni izvuku na još pogodnije položaje za odbranu, u visini kote 87 i šume Ripače. Takvim su rasporedom stvoreni uslovi da dva bataljona budu na položaju, a tri u obližnjim selima, na odmoru, vojnoj i političkoj obuci, zdravstvenom i kulturnom prosvjećivanju. Smjene na položaju češće su vršene. Tako je potrajalo do 28. decembra, a onda je došlo do žestokog sudara i borbe prsa u prsa.

U jutarnjim časovima toga dana, poslije kraćeg artiljerijskog bombardovanja neprijateljskih položaja, borci Prvog, Četvrtog i Petog bataljona su krenuli u napad, prešli kanal, protivnika potisli 200 do 300 metara i uporno nastupali. Ubrzo su stigli nizu kuća u Otoku i namjeravali dublje u selo...

U žestokom okršaju borci Petog (slovenačkog) bataljona doživjeli su, ne računajući ranije manje okršaje, istinsko vatreno krštenje napadajući šumu ispred Otoka u kojoj se nalazilo neprijateljsko stovarište municije. Najprije je krenula Prva četa s komandirskom Ratkom Dragičem, a Druga i Treća čekale su u zaklonima. Borci Prve čete dočekani su ubitačnom pušcanom i puškomitraljeskom vatrom, eksplozijama ručnih bombi, spremnošću vojnika pod šljemovima da iskoče iz rovova i započnu borbu prsa u prsa. Ravan teren pogodovao je neprijatelju da pojačanom paljbom prekrati juriš. Komandir čete nije imao drugog izlaza nego da borcima naredi da se povlače. A to nije bilo izvodljivo bez podrške boraca Druge i Treće čete. Na čistini ispred neprijateljskih rovova, otvarajući vatru i izmičući, Prva četa je trpjela gubitke i osjetno se prorjeđivala. Pali su pokršteni rafalima puškomitraljeza, hicima iz pušaka i eksplozijama minobacačkih granata: Karei Bezenšek, Vladimir Brečević, Jerko Lorencin, Miodarag Marković, Franjo Šipic, Franc Šumak, Peter Špacapan, Darko Trubić i Branko Zović. U blizini rovova ostala je teško ranjena Vera Melihen, kojoj je minobacačka granata isjekla dio lica i razbila vilice. Njeno zapomaganje čuli su borci Stojan Bavdek i Sredoje Gojkov i pošli iz zaklona daj joj ukažu pomoć. Dočekani su udvostručnim rafalima i pokršteni u blizini ranjene drugarice. Žestoka borba i dalje je trajala i nije prolazila bez žrtava. Minobacačka granata je usmrtila Viljema Bratkovića i Franca Mozetića, a Muri Cilju teško ranila. Komandant bataljona Stevo Đaković i politički komesar Dušan Kecman pripremili su čete da pale drugove izvuku ispred neprijateljske odbrambene linije i odnesu u Komletince. To je učinjeno pod okriljem mraka, a sutradan je trinaestoro hrabrih boraca, uz vojne počasti, sahranjeno u zajedničku grobnicu na rubu sela Komletinaca.

Od Otoka se moralo ostupiti, u času kada su bataljoni uspješno nastupali, uslijed nedovoljnog sadejstva s jedinicama Prve jugoslovenske brigade, na desnom krilu borbenog rasporeda. Naprijatelj je iskoristio slabije branjeni međuprostor, žešće ugrozio desni bok, a djelimično i pozadinu Prve krajiške brigade. U povlačenju na polazne položaje nije se prošlo bez gubitaka.

U borbama od 9. do 31. decembra zarobljena su 4 i na bojištu nađena 72 mrtva neprijateljska vojnika. Gubici protivnika, s obzirom na to da je uporno i,

valja reći, uspješno izvlačio mrtve i ranjene, bili su znatno veći. Zaplijenjeno je 14 puškomitraljeza, 5 sanduka municije, 1 pištolj i nešto ostale ratne opreme.

Prva krajiška brigada je imala osjetne gubitke: 124 poginulih, 367 ranjenih, 284 promrzla i 10 nestalih boraca i rukovodilaca. Izgubljeno je 37 pušaka, 3 protivtenkovske puške, 1 puškomitraljez, 20 strojnice i 1 laki minobacač.

Neuspjesi u dosta teškim borbama u rejonu Otoka i osjetni gubici jedinica iziskivali su da se sagledaju uzroci i propusti i pristupi njihovom uklanjanju. Analizom je zapaženo da borci nemaju iskustva u vođenju frontalnih borbi, naročito u ravnici i na brisanom prostoru, da nisu dovoljno obučeni da se potpuno koriste vatrom sopstvenog oružja, da nedovoljno jedni drugima daju podršku u nastupanju i odstupanju, da se malo koriste rovovima i zaklonima, da su slabo odjeveni i obučeni za ratovanje u zimskim uslovima, na podvodnom i snijegom pokrivenom zemljištu. Propusti i slabosti u borbi najviše su se primjećivali kod mladih i novomobilisanih boraca. Stoga su preduzete mjere da se slabosti uklanjaju i jedinice Prve krajiške osposobljavaju da uspješno vode frontalne i rovovske borbe.

NA ODMORU I OBUCI U TOVARNIKU

Imajući na umu da je Prva krajiška udarna brigada duže vodila borbe u području Otoka i Privlake, da je imala gubitaka, da novomobilisani borci nisu dovoljno pripremljeni za rovovski rat, Štab Pete divizije je odlučio da se brigada uputi na odmor, vojnu i političku obuku u Tovarniku.

Pokret bataljona je uslijedio pretposljednog decembarskog dana kada su stigli u selo Nijemce, tu predahnuli, a 1. januara 1945. otišli u Tovarnik. Borci su se razmjestili u zagrijane prostorije. Pravi odmor je trajao samo nekoliko časova i počela je intenzivna obuka da se pojedinci i jedinice osposobe da umješno rukuju oružjem. Uporedo su održavani partijski i skojevski sastanci, četne i vodne konferencije. Značajno je bilo, osim obuke u rukovanju oružjem, da se borci i politički pripreme za buduće okršaje. Ponekad su bataljoni, u popodnevnom časovima i noću, upućivani na to da izgrađuju i uređuju drugu odbrambenu liniju rovova kako bi mogli što uspješnije spriječiti eventualni prodor neprijateljevih jedinica dublje u Srem.

Na tome poslu radile su i omladinske pozadinske radne čete, i sve je to do bro napredovalo.

Svakodnevno su održavani tečajevi za nepismene borce, pripremani kulturno-zabavni programi, izdavane džepne i zidne novine. Prilježnost boraca u poslu osjećala se u svim jedinicama. Započelo je takmičenje u brzini sklapanja i rasklapanja oružja, ko će postići bolje rezultate u gađanju, u prebacivanju preko ravnicaškog i nepokrivenog zemljišta. Mladi Miodrag Jovanović toliko se izvještio u rasklapanju i sklapanju puškomitraljeza daje to izvodio za napun minut. U gađanju nepokretnih ciljeva pobijedio je novajlija Mojsije Sperlić. Za njim nije mnogo zaostajao četrdesetogodišnjak Milan Vlajić Brko, koga su zbog poletnosti i vrednoće prozvali Skojevcem.

Izvršene su popune četa i vodova. Najviše novih boraca je raspoređeno u Peti slovenački bataljon. Bili su to, uglavnom dobrovoljci Slovenci, njih 60, koji su došli iz Beograda. U jedinice su se vratili i borci koji su izliječeni od rana i promrzlina. Za dvanaest dana vojnostručne i političke obuke i dobijanjem popune, borbena i udarna moć Prve krajiške brigade znatno je porasla.

Na osnovu naređenja Štaba Pete krajiške divizije, bataljni Prve krajiške brigade su noću između 12. i 13. januara upućeni prema Opatovcu na Dunavu da preuzmu liniju fronta od jedinica Desete krajiške brigade. Smjena je protekla u priličnom miru. U Sotinu su bile jake neprijateljske snage. Brigada je posjela for-

tifikacijski nedovoljno utvrđene položaje na dijelu fronta od Dunava do drumca Sotin-Tovarnik. Stoga su jedinice Prve krajiške prionule na fortifikacijske radove i na utvrđivanje odbrambenih linija. Radilo se samo noću, zbog blizine neprijateljskih položaja, a danju su tranšeje, saobraćajnice i skloništa produbljivani. Gotovo neprekidni višednevni rad zamorio je borce i rukovodioce, pogotovu kada se zna da nisu imali dovoljno iskustva u građenju i uređivanju fortifikacijskih objekata. Takvi radovi, zapravo, nisu izvođeni dok Prva krajiška brigada nije došla na sremski front i tada su mnogi borci prvi put čuli riječi: tranšeja, saobraćajnica, niša za municiju itd. Izvođenje pomenutih radova često je ometala neprijateljska artiljerijska, minobacačka i mitraljeska vatra. Od eksplozije granate, dok je radio u jednoj tranšeji, smrtno je pogođen vodnik Sretko Aleksić i ubrzo izdahnuo na rukama drugova.

Nisu izostajali manji sudari i čarke ojačanih patrola i izvidnica. Ujutru 14. januara desetak neprijateljskih vojnika je krenulo da silom izvide položaje na lijevom krilu borbenog rasporeda brigade. Dočekani su žestokom paljbom i prisiljeni da se povuku. Pucnjava se nastavila i kasnije, radi uznemiravanja i iznurlavanja. S obje strane oglasili su se minobacači i cijeli dan nije bilo mira.

Sutradan su se borci svojski dali na posao da uređuju i utvrđuju skloništa i tranšeje. Prilično brzo se odmicalo i nije bilo razloga nezadovoljstvu. Neprijatelj se, međutim, nije mirio s tim, nije želio da sve to posmatra skrštenih ruku. I poslao je četiri patrole u izviđanje. Bile su uporne, željele su da uspiju. Ali one su na vrijeme primijećene i puštene su sasvim blizu. Nisu se, dakako dobro provele.

TITO MEĐU KRAJIŠNICIMA

Vrhovni komandant NOV i POJ maršal Josip Broz Tito, s komandantom Prve armije Pekom Dapčevićem i drugim vojnim i političkim rukovodiocima, obišao je 16. januara isturene položaje i pojedine odsjeke prve borbene linije na sremskom frontu. Posjeta Vrhovnog komandanta predstavljala je iznenađenje i veliku radost za borce i rukovodioce Prve armije. Deo borbene linije drug Tito je obišao vozeći se u otvorenim kolima.

Kada se našao na položaju jedinica Pete krajiške udarne divizije, raspoređenih na desnom krilu sremskog fronta, komandant divizije general-major Milutin Morača obavijestio je Vrhovnog komandanta da se utvrđuje odbrambena linija, daje zapaženo da se Nijemci grupišu u tome rejonu, da dovode pojačanja u živoj sili i ratnoj tehnici. Drug Tito je pažljivo slušao objašnjenja i Moraču pripitao kuda bi se, prema njegovom mišljenju, mogle usmjeriti glavne neprijateljske snage. Ako pođu u napad širih razmjera. Komandant Morača je odgovorio da bi njemački tenkovi najvjerovatnije koristili dobro očuvani drum od Vukovara prema Sotinu i Mohovu. Drug Tito je trenutak počutao, razmišljao, pogledao topografsku kartu s ucrtanim borbenim rasporedom naših i neprijateljskih snaga i predočio da se više pažnje obrati za zemljište uz Dunav pošto je valovito, pokriveno s dosta rastinja i pogodno za nastupanje. Narednogjutra će se Titovo predviđenje obistiniti.

ŽESTOK PROTIVUDAR NEPRIJATELJA

Njemački generali nisu se zadovoljili napadima lokalnog karaktera i pripremili su žestok udar na jedinice Prve armije, a time bi, u slučaju uspjeha, i Petu krajišku diviziju i Prvu krajišku udarnu brigadu odbacili s odbrambenih linija i sopstveni front stabilizovali dublje u Sremu. U priličnoj tajnosti oni su u prvoj

polovini januara preduzeli obimne mjere da ojačaju svoje snage 7. SS-diviziju »Princ Eugen«, da popune prorijeđene jedinice, da ih reorganizuju, dobro snabdiju oružjem i municijom i uvježbaju za iznenadne i brze napade.

Na dijelu fronta od Sotina do Beraka grupisane su 7. SS-divizija, 117. njemačka lovačka i 41. tvrđavska divizija i jedna tenkovska grupa. Osnovni njihov cilj bio je: da se iznenadnim i brzim prodorom nađu u pozadini brigada Prve proleterske i Pete krajiške udarne divizije i onemoguće im povlačenje sa linije fronta. Poslije su namjeravali da udarom s leđa, u čelo i bokove razbiju streljačke strojeve brigada, otvore prolaz dublje u Srem i ugroze oslobođeni Beograd.

U zoru 17. januara 1945. godine jedinice 34. njemačkog armijskog korpusa, poslije žestoke artiljerijske pripreme, prešle su u napad na cijeloj liniji fronta. Težište napada je bilo na desnom krilu borbenog rasporeda Pete krajiške divizije, zapravo je napad neposredno i najuže bio usmjeren na položaje Prve krajiške brigade, koje su preoravale stotine artiljerijskih i minobacačkih granata. Borcima nije preostalo ništa drugo do da sačekaju u skloništima da artiljerijska kanonada umine. U prvoj liniji rovova ostavljeni su samo osmatrači i dežurna oružja. Granate su uzastopno eksplodirale više od pola časa i nisu dale da se izađe iz zaklona. Za to vrijeme su Nijemci, koristeći se učinkom sopstvene artiljerije, ali i mrakom, nečujno podilazili položajima Prve krajiške, pristizali bokovima i pozadini njenih jedinica. Maskirani bijelim odijelima, Nijemci su došli čamcima niz Dunav, savladali stražare u blizini Opatovca, našli se pozadi utvrđenih položaja na osniženim zaravnima i otvorili ubitačnu vatru. S čela su krenuli njemački tenkovi da se uklinjavaju u borbeni raspored Prve krajiške. Tako je počela dramatična žestoka borba za svaki rov, za svaki pedalj zemlje.

U nepovoljnoj situaciji komandant i politički komesar brigade Cvijko Mazalić i Petar Simurdić, sa najbližim saradnicima, preduzeli su sve mjere da se suzbije iznenadni i siloviti prodor neprijatelja. Borba izbliza je prerasla u rvanje, udarce kundacima i kasapljenje bajonetima. Pošto se borba razgarala po dubini i širini, u streljačkom stroju bili su i borci i rukovodioci i odbijali prave buljuke neprijateljskih vojnika.

Komandir čete Luka Ovuka, smireno i precizno nišaneći, pokosio je više njemačkih vojnika. Međutim, drugi su neprestano pristizali i teško se odolijevalo njihovom upornom nastupanju.

Borac Milan Majstorović, teško ranjen od eksplozije minobacačke granate, živ se nije dao esesovcima. Najprije ih je rastjerao eksplozijom ručne bombe, a kada su ponovo jurišali, dočekao ih je paljbom iz pištolja i nožem.

Komandira čete Mirka Đilasa skolišilo je više njemačkih vojnika i nije mogao izmaći. U pružanju otpora zadobio je ranu, ali nije pokleknuo i dopustio da neprijatelju padne u šake. Dvojica Nijemaca koje je smrtno pogodio jaučući su se stropoštali na dno tranšeje. Treći esesovac je izbezumljen poletio na Mirka da ga bajonetom iskasapi, ali je dočekan udarcem kundaka. Pao je u samrtnom grču i ispustio bodež.

Mitraljesca Prve čete Trećeg bataljona Miliju Nikolića, eksplozije granata su gotovo zatrpale u rovu, ali nije izgubio prisebnost i zaboravio oružje. Glavu je izvukao iz odrona zemlje i pažljivo osmatrao. U blizini je primijetio desetak njemačkih vojnika, u bijelim mantilima, s oružjem na gotovs. Kako bi se njihovo oružje naizmjenično oglašavalo, tako su i plamići iz cijevi oružja progorijevali noćnu tamu. Milija je prilegao uz mitraljez, pažljivo nanišanio i potegao obaraču ... Kratkim rafalima je oborio šest vojnika, a četvorica su za časak ustuknuli. Zatim su, pojačani, nastupali opreznije, puzeći i pretčavajući brisani prostor da bi izbjegli mitraljeske rafale. Milija se za trenutak primirio i pripremio ručne bombe. Potom je napregao vid i u polumraku otkrio da mu njemački vojnici prilaze krtičeći kroz snijeg, ali, dakako ne otvaraju vatru. Miliji se učinilo da ih ima više od dvadeset. Bacio je odmah bombe. Tri uzastopne eksplozije su raspršile

snijeg i stvorile neprovidnu bijelu zavjesu. A okolo je odjekivala nesnosna paljba. Ponekad bi zatreperile svijetleće rakete i potmulo bi zakloparale čelične gusjenice njemačkih tenkova obojenih bijelo. Mitraljezac je vrebao napadače, ali je trojicu otkrio tek na metar razdaljine. Pokušao je izmaći. Napadači su bili brži i nastalo je gušanje. Poslije nekoliko minuta dok su napadači ostali da leže priljubljeni za zaleđenu zemlju, nad njima se izdigao Milija s mitraljezom u rukama, za čas se našao izvan rova i brzo izmičući stao tražiti povoljniji položaj.

Politički delegat voda Milorad Milivojević Zelja i nišandžija protivtenkovske puške Đorđe Klindo, čiji je pomoćnik nešto ranije bio teško ranjen, odbijali su juriše Nijemaca i njihovih tenkova. Duboki rov je pružao siguran zaklon. Pogoci se, ipak, nisu mogli izbjeći. Zelja je zadobio tri rane, ali nije malaksao. Okrvavljen je nišanio i obarao napadače. Izdržao bi dugo da njegova strojnica nije naprazno skljojcnula. Zabrinut i unezvjeren bez municije, Zelja nije imao drugog izlaza nego da iskoči iz rova i umakne prema previjalištu da mu bolničarka previje rane. I Đorđe Klino, kad su napadači prilazili rovu, zgrabio je protivtenkovsku pušku, nešto municije i ručnih bombi, zaronio u snijeg i izmakao na naredni položaj.

Nijemci su stalno pristizali i pojačavali napad. Njihovi bijelo obojeni tenkovi, teško uočljivi u samo svitanje, zastrašujući su brektali i sustizali borce u povlačenju. Njihov bjesomučni hod pokušali su prekratiti Mile Matijević i Veljko Mitrović, nišandžije protivtenkovskih pušaka, ali su obojica pali u neravnom okršaju.

Borba se razgarala pozadi prve i druge odbrambene linije, na njivama, udolinama i salašima pokrivenim snijegom. Komandant brigade Cvijo Mazalica je naredio Drugom bataljonu, s komandantom Vašom Sadžakom, da iz rezerve stupi u borbu kod Natinog salaša i ciglane. Prvi bataljon, s komandantom Božom Mutićem, i Peti, na čijem je čelu bio Stevo Đaković, uporno su pokušavali da posjednu drugu odbrambenu liniju, na zapadnom rubu Opatovca, ali su dočekani gustom eksplozijom granata i ustuknuli u istočni dio Opatovca i Ležimirski dol i prihvatili borbu izbliza.

Uvidjevši da se linija rovova kod Sotina ne može odbraniti, komandant Četvrtog bataljona Đuda Raca dopustio je komandirima četa, koliko se to organizovano moglo činiti u takvom krkljancu, da se odstupa drumom za Opatovac, ujedno pruža otpor nadmoćnom protivniku i njegovim tenkovima. Slično je učinio i komandant Trećeg bataljona Milorad Novosel, čiji su borci, ponekad izmiješani s napadačima, uzimali drumom za Tovarnik. Povlačenje jedinica, na mjestima gdje se to moglo, štitila su minobacačka i mitraljeska odjeljenja. Komandir minobacačkog odjeljenja Nikola Kezija, sedamnaestogodišnjak, s Medaljom za hrabrost na zadihanim grudima, oruđa je rasporedio tako da ispaljuju granatu za granatom i zadržavaju vojnike pod šljemovima. A kada su se oni jurisajući približili, Kezija je drugovima pomagao da minobacače premjestite na slijedeći položaj i pripreme za paljbu. U zaštitnici se našao vod boraca Prve čete Trećeg bataljona i dobio vatru u leđa. Vodnik je shvatio da nema drugog izlaza osim povlačenja. A kako to izvesti uspješno i bez gubitaka? Izdvojio je najboljeg mitraljesca, Rada Erjavšeka, i njegovog pomoćnika da ostalima pružaju zaštitu. Dok se njihov mitraljez oglašavao, krenulo je više Nijemaca iz snježnobijele kukuruzovine s namjerom da ih šćepaju žive. No kada im to nije pošlo za rukom, budući da su zadržani i prorijeđeni preciznim rafalima, upotrebili su ručni minobacač. Ali opet nisu pogodili cilj. Rade je dao znak pomoćniku da se povlači i mitraljeskom vatrom je zadržavao napadače. U kritičnom trenutku ostao je bez municije. Povlačio se pucajući iz pištolja i najposlije sustigao drugove.

Njih dvanaestorica bili su neozlijeđeni i sposobni za borbu. Vodnik ih je rasporedio u zaklone duž seoskog puta. Tada se najprije ukazala njemačka izvidnica. U bijelim ogrtačima, jedva vidljivi na snježnoj podlozi, šest vojnika je naišlo

preko zaravnjene čistine. Odmah ih je pola pokošeno. Za njima je pristiglo šezdesetak vojnika, drskih, osionih, koji su stojeći opaljivali i nastupali. Vodnik ie smatrao da ih treba pustiti sasvim blizu, a mitraljesce Radovana Savića i Rada Erjavšeka pripremio da ne štede municiju. Kada su Nijemci prišli na stotinak metara, zaštekta i zacijuka gusta mitraljeska i puščana vatra. Oko četrdesetak napadača je ranjeno ili ubijeno.

Uprkos ogorčenom otporu, kada se razdanilo, komandant i politički komesar brigade su uvidjeli da se bataljoni nalaze u nepovoljnoj situaciji i trpe gubitke. Na udaru se našao Štab brigade i prištapska jedinica. Od mitraljeskog rafala iz neprijateljskog tenka poginuo je kurir Joso Pranjić, a desetar kurira Pero Damjanović ranjen je u nogu. Dvojica drugova su desetara sklonili na manje tučeno mjesto. Komandant brigade je ulagao izuzetne napore da se povlačenje razvija u redu. Slično je činio politički komesar ... I njihovi pomoćnici, ali... Kada je bataljon njemačkih tenkova ušao u Opatovac, a za njima i streljački strojevi 117. njemačke lovačke divizije, s namjerom da produže u Mohovo i dalje, neke jedinice Prve krajiške vodile su dramatičnu borbu. Izmiješani s Nijemcima, borci su se tukli na život i smrt. Ulagali su sve svoje snage i umijeće, svu hrabrost ne bi li suzbili napadače. Mnogi su i pali, a ostali su se trkom izvlačili krčeći put kunakom i bajonetom. Najteže je bilo u jedinicama koje su izgubile komandire četa i vodova, političke komesare i delegate. Preživjeli borci zbijali su se u manje i veće grupe, pružali žilav otpor i uzimali. Pojedince koje bi, obuzeti panikom, stali bezglavo grabiti preko njiva i manjih uvala, presretali su Mirko Turić, Dušan Radić, Draško Popović, Slobodan Špregar, Petar Simurdić i drugi, umirivali ih i upućivali da se okrenu na pravu stranu - prema neprijatelju. I uskoro bi i oni mirno, kao da se ništa nije desilo, otvarali vatru po napadaču.

U teškoj i neugodnoj situaciji našli su se Prvi i Peti bataljon, koji su uspjeli da posjednu rezervni položaj južno od Opatovca. U to vrijeme Treći i Četvrti bataljon uveliko su se povlačili od prve i druge odbrambene linije i udar neprijatelja, žešći od svih prethodnih, silovito se sručio na borce Prvog i Petog bataljona. Napadu je prethodila žestoka artiljerijska vatra i nalet tenkova od Opatovca. Brojne neprijateljske jedinice zašle su pomenutim bataljonima za leđa i nastojale da ih unište. I ne pomišljajući na povlačenje, komandant Prvog bataljona Božo Mutić je od komandira Druge čete Nikole Čurguza samo zatražio da borce povede sa brisanog prostora, zapravo njive prekrivene maglom, u rovove u Ležimir dolu, da uspješnije odolijevaju i odbijaju napade. Prvi i Drugi vod odmah su pošli, a Treći je ostao u zaštitnici. Njega su ubrzo, bočno i s leđa, napali Nijemci i težili da odvoje od vodova koji su silazili Ležimir-dolu. Razlegla se paklena pucnjava, smjenjivali su se juriši. Nijemci su iskoristili nedovoljno branjene prostore i povlačenje boraca Trećeg bataljona da sustignu i bočnom vatrom tuku Prvi i Drugi vod. Komandir čete je uvidio da se napadu najbolje može odoljeti ako borci zauzmu zaklone u snijegu i žestoko raspale. Njima je pomogao i jedan puškomitraljez izdvojen iz Trećeg voda; zapravo, taj je puškomitraljez svojim dejstvom usporio nastupanje Nijemaca. Brojno znatno nadmoćniji, podržani tenkovima, topovima i minobacačima, neprijateljski vojnici su prosto navirali s više strana, bjesomučno otvarajući vatru. Uvidjevši da se otpor branilaca u Ležimir dolu pokazao kao prilična prepreka, da ih zadržava u napredovanju, Nijemci su u pomoć prizvali topove, minobacače, pa su Ležimir dol sasvim preorali granatama...

Petom slovenačkom bataljonu Nijemci su zašli za leđa i počela je borba prsa u prsa. Komandant Stevo Đaković, zamjenik komandanta Albin Dolščak, politički komesar Dušan Kecman i zamjenik političkog komesara Obrad Trninić, zajedno s komandirima četa Ratkom Dragićem, Slobodanom Savićem i Rajkom Babićem, predvodili su borce u odbijanju uzastopnih napada i izvlačenju iz okruženja. Iz rovova se teško izmicalo i odmah nailazilo na čistinu tučenu vat-

rom iz tenkova, minobacača i puškomitraljeza. Zamjenik komandanta Dolšćak je tražio da čete jedna drugoj štite odstupnicu, ali se to nije moglo ostvariti u ovoj priličnoj pometnji i strahu. Rovovi su se punili mrtvima i ranjenima. Dolšćak je automatsko oružje često prinosio oku, dobro nišanio i štedljivo trošio municiju. Tako je borcima pomagao da se povlače i namjeravao za njima, ali... Teško ranjenje pokleknuo, ostao bez daha, i shvatio da živ može pasti neprijatelju u ruke. Više njemačkih vojnika, pogurenih i u bijelim ogrtačima, obazrivo su prilazili i otvarali vatru. Pored ranjenog Dolšćaka zrna su se crvljučući gasila u snijegu. Pošto se otud još niko nije oglasio, Nijemci su se već smjelije približavali. Shvativši šta žele, Dolšćak je pištolj prinio sljepoočnici i prekratio sopstveni život. U okršaju je ranjen i komandant bataljona Stevo Đaković, ali nije napustio streljački stroj, već je prorijeđene jedinice izvodio iz vatrene pakla.

Nijemci su težili da ovladaju Lovasom i produže dublje u Srem. Napredovali su i na drugim pravcima: kod Mikluševaca, Beraka, na odsjeku fronta Četvrte krajiške i Prve jugoslovenske brigade, kod Spajinskih njiva i Orolika, na pravcu koji je branila Prva proleterska divizija. U prijedpodnevnim časovima stanje je postajalo sve teže. Neprijatelj je, uz podršku tenkova i artiljerije, žestoko navaljivao na prilično širokom frontu od Dunava do komunikacije između Vinkovaca i Šida.

Da bi se donekle olakšalo nezavidno stanje u bataljonima Prve krajiške, u pomoć im je pohitala Deseta krajiška brigada. Dočekanu međutim, iznenadnim napadom kod Lovaša i u Opatovačkoj dolini, morala se povlačiti.

BORBE KOD LOVAŠA I NOVAK-BAPSKE

U manjim kolonama i grupama, premoreni i donekle zbunjeni, borci su žurili prema Lovašu da izbjegnu ubitačnu vatru i pokušaju pružiti otpor. Najteže je bilo u jedinicama koje su izgubile komandire vodova, političke delegate i desetare. Na pola kilometra ispred Lovaša, kad se uvidjelo da napadači ne posustaju, među borcima je nastalo komešanje i nervoza kakva se ranije nije nikada ispoljila. A Nijemci su navaljivali sa zapadne strane, iz pravca za Sotin, zatim sa sjevera, od Dunava, da zatvore vatrena kliješta. Pomiješani i zbunjeni u pravoj vrevi pucnjave, borci Prvog, Trećeg i Petog bataljona slabo su čuli komande da posjednu položaj i zadržavaju napadače. U sređivanju jedinica, komandantima i komandirima je pomogao i politički komesar brigade. Na položaj je stiglo četrdesetak polaznika vojno-političkog kursa u Lovašu da pojačaju odbranu i sprečavaju prodor napadača. Na licima kursista nije se primjećivao nikakav strah i to je donekle smirujuće djelovalo na ostale borce.

Neprijateljski vojnici i tenkovi stigli su kukuruzištu blizu Lovaša, trenutak zastali i obustavili paljbu. Vjerovatno su procjenjivali situaciju i odabirali najpovoljnije pravce nastupanja. A komandant Prvog bataljona Božo Mutić i politički komesar Joco Stefanović, koji je nosio zavoj preko svježe rane na ruci, pripremili su nekoliko boraca da protivtenkovskim puškama pokušaju zadržati bijelo obojene i teško uočljive tenkove. Preduzimane su mjere da se čete srede i organizovanije prihvate borbu. Komandir Nikola Čurgus ulagao je izuzetne napore da pojedine borce smiri i ohrabri kako ne bi uzimali bez odobrenja. U tome mu je pomagao politički komesar i njegov zamjenik. Slično su činili i rukovodioci ostalih četa, ali... Započeo je žestok artiljerijski udar, zadrhtala je zemlja od gustog lanca eksplozija. Nad prilazima Lovašu razvio se gust bejličasto-crni dim i koji je plovio prema obližnjim kućama. Geleri su ranjavali i ubijali borce, čak u rovovima i zaklonima. Tada su krenuli neprijateljski tenkovi i vojnici. Rafali su se miješali s eksplozijama granata i ručnih bombi. Tenkovi su se brzo približavali, gazili roveve i borce. Njihovom naletu suprotstavljao se komandir Čurgus, s ko-

mandirom odjeljenja Živojinom Jankovićem i borcem Dragoljubom Stojkovićem, dok nisu pali pokošeni rafalima. Pojačani napad njemačkih vojnika i tenkova, pogibija komandira Čurgusa i drugih, sve je to doprinijelo da borci Druge čete, suočeni sa smrtnom opasnošću, napuste privremene položaje i uzmaknu pred kišom kuršuma, topovskih i minobacačkih granata.

U najkritičnijem trenutku, na ulazu u Lovaš, Stevo Đaković, komandant Petog bataljona, mada nešto ranije tako teško ranjen da mu je već i dobar dio odjeće bio natopljen krvlju, nije prestao komandovati i jedinice je upućivao da organizovano pružaju otpor i uzmiču. Njegova hladnokrvnost i energičan zahtjev komandirima četa da situaciju ne ispuštaju iz ruku značili su mnogo, paje većina boraca umješno izmakla iz vatrenog pakla. Zbog izuzetnih napora i velikog gubitka krvi, Đaković je toliko malaksao da nije mogao ustati iz busije i uzmaći, dokopati se pozadine sela. U pomoć mu je priskočilo nekoliko boraca koji su ga u posljednjem trenutku povelili i tako spasili od gaženja tenkovskih gusjenica.

U popodnevnom časovima situacija je bila veoma ozbiljna i teška. Nijemci su najviše napredovali na pravcu glavnog udara, na frontu Pete krajiške divizije, izvršili prodore na ostalim pravcima i težili da ovladaju Tovarnikom, Šidom i Sremskom Mitrovicom.

U Štabu Prve armije, u štabovima Prve proleterske, Pete krajiške, Šeste ličke proleterske i Jedanaeste krajiške divizije, preduzimane su mjere da se brigade pregrupišu i srede kako bi se pružio organizovan otpor neprijateljskim jedinicama u nastupanju.

U 15 časova, dok se vodila bitka gotovo na cijeloj širini fronta u Sremu, bataljoni Prve krajiške posjeli su odbrambene položaje na slijedećim pravcima: Prvi, Drugi i Peti na liniji Banovina, Sencin, Lebllov salaš, a Treći i Četvrti zapadno od Novak-Bapske. Na toj odbrambenoj liniji pružen je organizovan i žestok otpor neprijatelju. To je doprinijelo da se uspori i zadrži nastupanje protivnika.

Borba je nastavljena uveče i cijele noći. Njemačke jedinice su uporno nastojale da ovladaju zapadnim vrhovima Fruške gore. Štab brigade je odlučio da se bataljoni pomjere sa dotadašnjih odbrambenih položaja i brane taktički značajne i dominantne visove ove planine.

Ujutru 18. januara 1945. godine bataljoni Prve krajiške su raspoređeni na jugozapadnoj ivici Novak-Bapske, na kotama 190 i 200, na Teleku i Svetoj Petki, desnim krilom oslonjeni na borbeni raspored Desete krajiške, a lijevim na raspored Prve jugoslovenske brigade, da zajedničkim protivudarima zadržavaju i odbijaju protivnika.

U pošumljenim krajevima Koliba i Cerja, u jutarnjim časovima, neprijateljske jedinice su se pripremale da silovito napadnu bataljone Prve krajiške brigade i prođu u Frušku goru. Njihove su namjere pravovremeno otkrivene i preuzete su mjere da se prodor spriječi. Najprije je otvorena artiljerijska vatra i neprijatelj zadržan na polaznim položajima. Kasnije su dolijetale eskadrole aviona sa crvenom petokrakom na krilima, bombardovale i mitraljirale neprijateljev borbeni raspored. Sve je to doprinijelo da u toku dana oslabi udar napadačevih jedinica. A u suton, kada avioni i artiljerijska oruđa branioca nisu više mogli uspješno otkrivati i tući ciljeve, neprijateljski tenkovi i vojnici pošli su u napad na prilično širokom frontu. Dočekani su ubitačnom vatrom. Borba se završila odbijanjem protivnika od odbrambenih položaja Prve krajiške brigade.

Na desnom krilu Prve krajiške, na pravcu odbrane Desete krajiške brigade, neprijatelj je s velikom silinom navaljivao. Bataljone Desete krajiške primorao da napuste zapadnu i posjednu istočnu stranu Novak-Bapske. To pomjeranje nije prošlo bez izvjesnih posljedica i pregrupisavanja u borbenom rasporedu Prve krajiške. Štab brigade, naime, našao je za shodno da se desno krilo, u stvari Treći bataljon, pomjeri približno kilometar unazad, preko kote 187, jugoistočno od Novak-Bapske, na pogodnije odbrambene položaje. Neznatno povlačenje je

išlo u prilog napadaču i uveče su njegove jedinice ušle u porušeno fruškogorsko selo. Štab divizije je tražio da se neprijatelj nikako ne ostavlja na miru, da se stalno uznemirava i da se učini pokušaj kako bi se odbio sa dostignutih linija.

Poslije ponoći 19. januara Prvi, Treći i Četvrti bataljon Prve krajiške brigade upućeni su da napadnu neprijateljske jedinice u Novak-Bapskoj. Oštra borba je trajala nekoliko časova. Brojno nadmoćni i dobro naoružani neprijateljski vojnici, zaklonjeni iza zidina seoskih kuća, pružali su žilav otpor i prelazili u protivnapade. U borbu su stupili i njihovi tenkovi. U takvoj situaciji bataljoni Prve krajiške nisu ni imali povoljnijeg rješenja sem da se povuku na polazne položaje.

Zatišje nije dugo potrajalo. Narednog dana i noći vođene su žilave, tvrde borbe i neprijatelj je odbijen sa dostignutih linija. Lijepo vrijeme je pogodovalo eskadrilama naših aviona, na obližnjim aerodromima, da se vinu u visinu, pronalaze neprijateljske rovove, vozila, tenkove, da ih u brišućem letu zasipaju bombama i tuku mitraljeskim rafalima. Dejstvovala su i artiljerijske jedinice, koje su takođe nanosile neprijatelju značajne gubitke. Sve je to pomoglo jedinicama Prve krajiške i ostalih brigada Pete krajiške divizije da lakše izvode napade i potiskuju protivnika.

U dvodnevnom borbama 21. i 22. januara, u sadejstvu s bataljonima Desete krajiške, a uz svesrdnu podršku avijacije i artiljerije, jedinice Prve krajiške brigade uporno su napredovale i žilavog i upornog protivnika protjerale na liniju između Makara i Lovaša. Treći bataljon je oslobodio Novak-Bapsku i nastupao kroz obližnju šumu. Jedan borac primijetio je okruglinu šljema i drugovima doviknuo da se pripaze. Časak je potrajala neizvjesnost i tišina. Komandir Druge čete Ilija Bujić, suočen s ozbiljnom opasnošću, procjenivši da pred sobom ima prikrivene neprijateljske osmatrače, nije se dvoumio šta da uradi - gromko je naredio da se otvori vatra. Zaštekali su puškomitraljezi i zapraštale puške. Gru-nule su eksplozije ručnih bombi. Barutni dim lepršao je između ogoljenog i smrzlog drveća. Neprijateljski šljem nije se međutim ukazivao na površini zemlje i na paljbu nije odgovarao. Komandir Bujić upitno je gledao zamjenika komandira Gojkana Radanovića i zamjenika političkog komesara Vladu Cvjetanovića.

- Da mi pridemo jazbini? - shvatio je Cvjetanović komandirovu namjeru.
- Samo obazrivo - krenuo je Bujić i pripremio ručnu bombu.

U skokovima su išli od stabla do stabla. Kada je primijetio zamaskirani otvor u blizini drveta već sveg obijeljenog i obilježenog kuršumima, Bujić je aktivirao ručnu bombu i spretno je bacio gdje treba. Eksplozija je pocijepala drvo i raznijela granje navučeno na otvor jazbine. Bujić je pozvao vojnike da se predaju i izadu. Poslušali su. Jedan za drugim, unezvjereni, blijedi od straha, vojnici u šljemovima, sa rukama iznad glave, kako su izvirali iz zemlje tako su se mirno postrojavali. Bilo ih je deset, zaraslih u bradu i ispijenih lica. Na Bujićevo pitanje zašto su toliko iscrpljeni, jedan je priznao da nekoliko dana nisu ništa jeli, da je njihovu komoru i hranu bombardovala i uništila avijacija.

Poslije zadržavanja i odbijanja napadačevih jedinica, linija fronta se ustalila zapadno od Sida i ostala nepromijenjena sve do proboja sremskog fronta.

U višednevnom teškim borbama po nevremenu i hladnoći, od trenutka odstupanja od Sotina i Opatovca i suzbijanja iznenadnog neprijateljevog prodora na svome sektoru odbrane, Prva krajiška brigada imala je osjetne gubitke u živoj sili i ratnom materijalu. Poginulo je 113, ranjeno 166, nestalo 187 i promrzlo 7 boraca i rukovodilaca. I neprijatelju su nanijeti ozbiljni gubici: ubijena su 382 i zarobljeno je 10 njegovih vojnika i oficira. Oštećena su 3 neprijateljska tenka, zaplijenjeno nešto ratne opreme i naoružanja.

Gledano u cjelini, uvažavajući hrabrost, borbenost i zalaganje boraca i rukovodilaca Prve krajiške udarne brigade, ne može se zanemariti činjenica da ljudstvo brigade nije bilo dovoljno pripremljeno za uspješno vođenje pozicione

odbrane i odolijevanje jačem pritisku savremeno naoružanog i odlično obučenog i organizovanog neprijatelja. Budnost nije bila na dovoljnoj visini, naročito na prvom odbrambenom položaju, a između ostalog je upravo to omogućilo neprijatelju da na više mjesta upadne, tako reći bez borbe, u tranšeje i rovove, da postigne iznenađenje i jedinice brigade primora da se prilično neorganizovano povlače. U takvoj situaciji zatajilo je komandovanje pomoću sredstava veze i uticaj štabova bataljona na komande četa. Nedostajala je solidna veza između Štaba brigade i štabova bataljona. Sve je to izazvalo niz neželjenih posljedica: neusklađeno povlačenje bez organizovanja neophodne podrške, na cijeloj širini fronta brigade. Neke jedinice su odstupale »samoinicijativno«, dakle onda kada to nije trebalo činiti. Neorganizovanost je išla naruku trostruko nadmoćnijem neprijatelju, podržavanom od tenkovskih i artiljerijskih jedinica. Poremećaji u komandovanju su trajali otprilike do 15 časova 17. januara, kada su mnoge greške otklonjene i kada je Štab brigade čvršće zagospodario situacijom. Tada je, inače već usporeno, nastupanje neprijateljskih jedinica, i narednih dana sasvim zaustavljeno.

NA ODMORU I OBUCI U ILOKU

Štab Pete krajiške udarne divizije, s obzirom na gubitke i premorenost boraca i rukovodilaca, donio je odluku da se Prva krajiška udarna brigada noću između 24. i 25. januara povuče s linije fronta i uputi na odmor, popunu ljudstvom, reorganizaciju i obuku u Iloku na Dunavu.

U pitomom gradiću počela je dobro organizovana i živa obuka boraca u rukovanju oružjem, u građenju zaklona, izvođenju napada i ostalim radnjama značajnim za smišljeno vođenje borbe i nanošenje poraza protivniku. I rukovodioci su osposobljavani za savremeno rukovođenje jedinicama i vođenje borbe u svim uslovima. Neki su upućeni na petnaestodnevni kurs pri Štabu divizije da prošire i obogate svoja vojna znanja.

Prije početka obuke u Iloku, u svim jedinicama Prve krajiške izvršena je smotra, provjereno je u kakvom su stanju oružje i ratna tehnika uopšte. Tome je prethodila priprema za smotru: čišćenje oružja, tehnike i uređenje prostorija za smještaj. Pažnja je poklonjena higijeni boraca i rukovodilaca i provjeri njihovog zdravstvenog stanja. Oni su se redovno kupali, šišali i brijali. Sve je to doprinijelo da se fizički i psihički brzo oporave i uspješno savlađuju planiranu obuku.

U skladu s nastavnim planom i programom, sve jedinice brigade izvršile su gađanje iz cjelokupnog streljačkog naoružanja i postigle značajne rezultate. U isto vrijeme su zapažene izvjesne slabosti, razumije se, kod pojedinaca, u rukovanju oružjem i preduzete su mjere da se one uklone. U cjelini posmatrano, živa i svestrana obuka je pomogla da borci potpuno shvate osnovne pojmove iz borbeno-taktičkih radnji i rukovanja oružjem.

Uporedo je sprovedena politička obuka boraca i rukovodilaca. Na četnim i vodnim sastancima objašnjavano je kakva je međunarodna politička i ratna situacija, da su fašizmu odbrojani dani i da će naša zemlja uskoro biti oslobođena. Tom prilikom je naglašeno da će se morati uložiti mnogo napora da bi se uništile i razoružale okupatorske i izdajničke jedinice.

Obogaćeni vojnim i političkim znanjem oporavljeni fizički i psihički, borci i rukovodioci Prve krajiške brigade su poslije višednevnog boravka u Iloku dobili nove ratne i druge zadatke.

U prijepodnevnim časovima 9. februara jedinice brigade su bile postrojene za smotru. Komandanti bataljona su predali raport komandantu brigade, koji je obišao postrojene jedinice i zadovoljan ih pozdravio. Poslije su uslijedili priprema za pokret i napuštanje Iloka. Borcima je saopšteno da će otići u Šarengrad i učestvovati u građenju fortifikacijskih utvrđenja. Nekima se to nije sviđalo i otvoreno su prigovarali da se nisu osposobljavali za kopanje podzemnih i drugih skloništa, nego za borbu i juriše. Politički komesari smirivali su nestrpljive ratnike željne okršaja, nagovještavajući da i to neće izostati do konačnog oslobođenja naše zemlje.

U Šarengradu je bilo dosta posla. Borci su najprije prionuli da urede prostorije za smještaj, da pomognu kuvarima i sanitetskom osoblju. Sutradan su uzeli priručni alat i izašli na radilište na obroncima Fruške gore. Kopali su tranšeje, zemunice i roveve na dijelu fronta od Dunava do Srednjeg poteza i kote 139.

Na tome poslu ostali su samo dva dana, a potom je stiglo naređenje da se upute u prvu borbenu liniju i smijene jedinice Desete krajiške udarne brigade na položaju istočno od Telarovićevog salaša, kote 132 i Babinog dola. Smjena je vršena noću između 12. i 13. februara. Na novim položajima jedinice Prve krajiške ostaće gotovo mjesec dana i voditi više manjih i većih borbi. One su se, uglavnom, sastojale u slijedećem: odbijane su neprijateljske izviđačke jedinice, vršena nasilna izviđanja u prvoj borbenoj liniji i pozadini protivnika. Obostrano su tukla artiljerijska i minobacačka oruđa i nanosila gubitke. Stabilizovani front je zahtijevao da se dobro i stalno vrše osmatranja, kopaju približnice, jačaju odbrambeni položaji, naročito prva linija rovova i saobraćajnica. A to se, zbog udaljenosti svega 150 do 200 metara od neprijatelja, nije moglo izvoditi po danu. Stoga su borci noću uzimali priručne alatke i pojačavali sistem odbrane da bi se još bolje zaštitili i lakše odbijali protivnika.

Zaduženi za propagandu i sisanje dezinformacija, neprijateljski oficiri su naređivali da se uključuju razglasni uređaji i naši borci pozivaju na predaju. Pozivi su izazvali smijeh i razne pošalice. Štab brigade nije raspolagao razglasnim uređajima da bi se moglo pravom mjerom odgovoriti protivniku, ali je priređeno nešto drugo i neobično u ratnim prilikama. U prvu borbenu liniju doveden je brigadni muzički orkestar da svira zabavne i narodne melodije. Borcima muzičarima nije bilo prijatno da sviraju u zaklonima na vatrenoj liniji, ali... Svi su se hrabro držali i prikrivali zebnju i nelagodno očekivanje da bi njihovu melodiju mogle prekinuti minobacačke i artiljerijske granate. U početku neprijatelj doista nije ostao ravnodušan na zvuke muzike. Najprije se stvarno oglasila njegova artiljerija, ali su granate prebacivale i podbacivale i orkestru nisu nanijele gubitke. Njemački vojnici su se s vremenom navikli na neobičnu muziku i mirno je slušali.

Višednevni boravak u rovovima, strepnja i fizički zamor izazivali su dosadu i podsticali neobične dovrtljivosti. Nerijetko su iz rovova izdizani ašovčići da postanu meta strijelcima s one druge strane. Promašaji i pogoci su pokazivani kao i na svakom gađanju.

Manje borbe i čarke bile su uvod u dva smjelija nasilna izviđanja. Činjeno je to noću od 18. do 20. februara, a namjera je bila da se provjeri koliko su borbene grupe spremne da savlađuju brojne prepreke u liniji neprijateljeve odbrane. U tim pothvatima najviše su došle do izražaja inženjerske i minobacačke jedinice i grupe bombaša. Njihov je zadatak, sem ostalog, bio u tome da razminiraju prilaze liniji neprijateljevih rovova, da uklone žičane i ostale prepreke. Pothvat je bio skopčan s mnogobrojnim opasnostima, ali su borci i rukovodioci ispoljili zavidnu vještinu i hrabrost. U oštrim borbama neprijatelju su nanijeti prilično veliki gubici. Nasilnim izviđanjem postignut je željeni cilj: otkriveno je

više minskih polja, njihova širina, dubina i vrste nagaznih mina. Sve je to bilo od značaja za donošenje realne odluke i izbor pravaca u probou neprijateljeve utvrđene linije.

NOVA FORMACIJA BRIGADE

Štab Pete divizije je naredio da borbene položaje Prve krajiške noću između 10. i 11. marta posjednu i brane jedinice Četvrte krajiške udarne brigade. Smjena je izvršena prema ranije razrađenom planu i neprijatelj nije otkrio šta se dešava u njegovoj blizini.

Jedinice Prve krajiške otišle su u Šaregrad i tamo se pristupilo njihovoj reorganizaciji. Primijenjena je trojna formacija. Brigadu su sada sačinjavala tri bataljona i odgovarajuće prateće jedinice. Bataljoni su imali u svom sastavu tri čete, a one tri voda. Složeni posao je završen za tri dana. Reorganizovana brigada je posjela odbrambene položaje u dubini odbrane na sremskom frontu, istočno od Novak-Bapske, na zapadnim obroncima Fruške gore, i nije imala neposrednog dodira s neprijateljem. Jedino je njene položaje povremeno tukla neprijateljska artiljerija, ali nije bilo gubitaka.

Vrijeme je korišćeno za to da se borci i rukovodioci osposobljavaju i stiču vojnostručna i politička znanja. Na pomenutim položajima su jedinice brigade ostale do 18. marta, kada su ih smijenile jedinice Trinaeste proleterske brigade »Rade Končar« i započele pripremu za probou utvrđene neprijateljske odbrambene linije na sremskom frontu.

Štab divizije je naredio da se Prva krajiška razmjesti u područje Erdevika i sačinjava opštu divizijsku rezervu. Jedinice su popunjene novopristiglim mladima i djevojkama i svakoga su dana izvodile vojnu i političku obuku.

ODLAZAK PREKO SAVE

U svanuće 29. marta jedinice Prve krajiške brigade su krenule na dug borbeni put od Erdevika do jugoslovensko-austrijske granice. Prvog dana marša, za 16 časova pokreta, savladana je prilična razdaljina. Bataljoni su prošli Sremsku Mitrovicu i sigli u Jarak. Prethodnica i konačari obezbijedili su jedinicama prihvati i prenoćište.

Sutradan je pokret nastavljen preko Hrtkovaca, Platičevai Klenka. Na obali Save čekali su ukotvljeni brodovi Riječne ratne flotile i jedinice brigade prevezli u Šabac. Prevoz se razvijao dosta sporo, uglavnom zbog male nosivosti brodova, te su stoga tek u ponoć sve jedinice brigade stigle u Šabac. Kraći odmor dobro je došao borcima da se oporave od napornog puta i da odmorniji produže dalje. U toku noći je Štab brigade, s komandantom Cvijom Mazalicom, izvršio pripreme da se vozom putuje u Banju Koviljaču i Brasinu. Voz je sporo i dugo šištao do odredišta. Tek uveče borci su napustili vagone i razmjestili se u Banji Koviljači i Brasini da tu prenoće.

Prvog aprila oko podne jedinice brigade su stigle u rejon Tršića Hana i dobile jednodnevni odmor. Ubrzo se doznalo da ovdje vlada epidemija pećjavog tifusa i borcima nije dopušteno da zalaze u seoske domove. Špavali su napolju, pod vedrim nebom, i mnogi su se prehladili. To je, ipak, bilo manje zlo nego oboljeti od pećjavca.

Štab brigade je, na osnovu zapovijesti Štaba Pete krajiške divizije, izdao naređenje da jedinice pređu Drinu i stignu u Šepak. U međuvremenu su se neprijateljske jedinice povukle iz Bijeljine, pa je pravac pokreta bio izmijenjen. Bri-

gada je, usiljenim maršem, 3. aprila stigla u Bijeljinu, u kojoj se razmjestila za prenoćište i odmor.

Sutradan su jedinice brigade izvele nastupni marš pravcem Suljin Han, Srednji Dragoljevac i Magnojevići. U Magnojevićima su imale kraći predah. Štab brigade je očekivao da će doći do sukoba s neprijateljem, ali su se njegove jedinice povukle prema Popovom Polju i Brčkom. Povlačenjem neprijateljevih jedinica dobro je došlo da, shodno naređenju Štaba Pete divizije, bataljoni Prve krajiške brigade preuzmu položaje od jedinica Šeste proleterske istočnobosanske brigade i pokušaju otkriti njemačke položaje. Smjena je izvršena noću i u potpunom miru. Štab brigade je naredio da izviđačke jedinice i obavještajci otkriju neprijateljeve položaje. Ujutru se znalo da neprijatelj brani Novo Brezovo Polje i komunikaciju prema Brčkom. Uporedo s izviđanjem, čete Trećeg bataljona, preko Mahale i Molitvišta, podišle su zapadnoj ivici Novog Brezovog Polja da neprijatelju prekrate odstupnicu u Brčko. Napadom sa zapadne strane, one su uspjele da likvidiraju jaču njemačku grupu i produže prema komunikaciji. U nastupanju su naišle na neočekivano žestok otpor vojnika pod šljemovima i sporiye su napredovale. Štab bataljona, s komandantom Đuđom Racom, preduzeo je mjere da se protivnik lakše savlada i osvoji komunikacija za Brčko. S tom namjerom su dvije čete napale neprijatelja s fronta, a jedna neprimjetno, potokom i kroz šumu, upućena da udari s leđa. Zauzeti odbijanjem napada u čelo svog borbenog rasporeda, vojnici nisu očekivali vatru u leđa. A kada je ona uslijedila, nisu se mogli sabrati i pružiti ozbiljniji otpor. Bježeći su umakli u dubinu sela i grčevito se branili. Komandir čete Košta Čurguz je želio da ih istjera iz zaklona i doviknuo je borcima:

- Naprijed, drugovi! Satrimo fašističke gadove!

I smjelo je pošao preko brisanog prostora. Za njim je krenula cijela četa. Paljba je pojačana i poletjele su ručne bombe. Ne želeći da prihvate poziv na predaju, Nijemci su se uporno tukli odbijajući sve juriše. Jedan od njihovih kuršuma pronašao je hrabro srce komandira čete. On je za trenutak zastao, posrnuo i pokleknuo. Htio je nešto da uzvikne, ali nije imao snage. Borci su shvatili da juriš ne smije malaksati i nezadrživo su, uz povike: »Osvetimo svoga komandira!« sustizali i obarali njemačke vojnike. Uništenjem iviceni neprijateljevih jedinica, Treći bataljon je stekao borbeno preimućstvo, presjekao komunikaciju za Brčko i dalje vršio pritisak na glavninu njemačkih snaga. Dvije čete su gotovo cijeli dan napadale skolišenog protivnika, a jedna je obezbjeđivala pravac od Brčkog. Ostali bataljoni su vodili borbu protiv neprijatelja na liniji: Sandići, Slijepčevići, kota 149, Grbeta.

U toku borbe uslijedila je zapovijest Štaba divizije da Prva krajiška brigada djeluje opštim pravcem Slijepčevići, Gredica, Brčko i uslovlila pregrupisanje jedinica. Napad na Novo Brezovo Polje prepušten je jedinicama Četvrte krajiške brigade, koje su nastavile borbu u večernjim časovima i gotovo cijele noći.

Treći bataljon Prve krajiške, nakon napuštanja Novog Brezovog Polja, došao je u Sandiće i dobio kratki predah. Progoneći neprijatelja, Prvi bataljon je 5. aprila u svanuće stigao u Potočare, na komunikaciju između Brčkog i Tuzle, naišao na tvrd otpor i nije mogao dalje. Komandiri četa bili su uporni, nadali se da će neprijatelja slomiti i ovladati njegovim utvrđenim položajima, ali se njihove nade nisu ostvarile. Ocijenivši daje situacija za nastupanje nepovoljna, Štab bataljona je odlučio da se čete povuku kilometar-dva unazad kako bi izbjegli gustu i oštru vatru neprijateljskih oružja. Ubrzo su pristigle jedinice Sedamnaeste udarne divizije, čiji je zadatak bio da tuku neprijatelja na komunikaciji između Brčkog i Tuzle. One su napale utvrđene položaje u Potočanima i zamijenile Prvi bataljon Prve krajiške, koji se vratio u Sandiće da dobije nove borbene zadatke.

Drugi bataljon je bio u brigadnoj rezervi. Petog aprila ujutru uveden je u borbu u Slijepčevićima sa zadatkom da potuče četničke grupe koje su pokuša-

vale da se probiju iz obruča kod Brčkog i domognu brdovitim krajeva Majevice. Borba je vođena cijelog dana; grupe i grupice izdajnika uništavane su i primoravane na predaju. Kada su četničke glavešine uvidjele da nema nikakvog izgleda da prođu kroz borbeni raspored bataljona Prve krajiške i odu u Majevicu, uveče su obustavile napade i otišle u Brčko, pod okrilje svojih gospodara - Nijemaca.

TEŠKE BORBE U BRČKOM

Grad na Savi branile su ove neprijateljske jedinice: 16. i 47. puk 22. grenadirsko-njemačke divizije, 22. oklopni izviđački bataljon, 22. inženjerski bataljon, 3. domobranska brigada, manje ustaške i četničke jedinice.

U svanuće 6. aprila počeo je napad na neprijatelja na spoljnim linijama odbrane i prilazima Brčkom. U prvom ešelonu, s istočne strane, pravcem Sandići, Gredica, Brčko, nastupali su Drugi i Treći bataljon Prve krajiške, a Prvi je bio u brigadnoj rezervi. Komandant brigade Savan Kesić, umjesto Cvije Mazalice, koji je upućen na školovanje, i politički komesar Petar Sumurdić, sa članovima Štaba, naročito su pazili na to da se uspješno i planski nastupa i obezbijedi sadejstvo s Prvom jugoslovenskom brigadom, koja je napadala od Potočara. Šesta proleterska istočnobosanska i Petnaesta majevička napadale su s juga, desnom obalom Krivaje, a Druga proleterska brigada sa sjeverozapadne strane, desnom obalom Save.

Borci Trećeg bataljona Prve krajiške nastupali su preko Gredice, a potom između obale Save i drumu od Novog Brezovog Polja za Brčko. Drugi bataljon je vodio borbe duž pomenutog drumu i nešto južnije, u Škočićima i Gredici, težeći da izbije u Brčko. Napad je potpomogla Artiljerijska brigada Pete krajiške udarne divizije, a povremeno su dolijetali avioni s crvenim petokrakama, toware bombi izručivale na utvrđenja u gradu i okolini i nisko leteći mitraljirali vatrene objekte. U početku napada bataljoni su nastupali prema planu i protivniku nanosili osjetne udarce. Nijemci, ustaše, domobrani, četnici, ošamućeni prvim udarom, postepeno se sređuju, organizovanije brane, a s druge obale Save, iz Slavonije, dobivaju artiljerijsku podršku. Uskoro njihove manje jedinice pokušavaju da čamcima pređu rijeku i pojačaju odbranu na prilazima gradu. Dočekane ubitačnom vatrom jednog voda boraca, primorane su da se vrate. Jedan čamac, izrešetan rafalima teškog mitraljeza, počinje polako da tone. Ustaše iskaču u ledenu vodu i plivanjem se pokušavaju domoći obale. Nekoliko ih je zauvijek potonulo. U očajničkom otporu, u namjeri da iznenade i unesu zabunu, njemački vojnici, u manjim grupama, pokušali su proći za leđa streljačkom stroju Trećeg bataljona. Nekolicini je to pošlo za rukom i odjednom su se našli oči u oči s borcima Protivtenkovskog voda, zastalim u šumarku nadomak grada da bi predahnuli i odmorniji krenuli na razbijanje bunkera i zgrada preuđenih u vatrene bedeme. Vodnik Aleksa Čeran, primijetivši pogurene prilike sa šljemovima na glavama i oružjem na gotovs, dograbio je strojnicu i Nijemcima povikao da se predaju. Čuvši vodnika, borci su shvatili šta se događa i potrčali da opkole vojnike. Videći da su u bezizlaznoj situaciji, daje otpor besmislen, Nijemci su bacili oružje i ruke podigli uvis. Zaplijenjeni su: 1 puškomitraljez, 1 strojnica i 2 puške.

Na periferiji grada bataljoni su naišli na žešći otpor i zadržani su na dostignutoj liniji. Neprijateljski vojnici su neštedimice tukli iz betonskih bunkera i okolnih zgrada. Komandant brigade Savan Kesić nije bio zadovoljan postignutim rezultatima i u borbu je uputio Prvi bataljon. Ravničarsko i nedovoljno pokriveno zemljište pogodovalo je protivniku da preciznije nišani i odbija napade. Borba je vođena za svaki metar zemljišta i dosta se krvarilo. Padala je kiša, usporavala pokret i napade. Pokisli do kože, a nemajući gde da prosuše odjeću i

obuču, borci su cvokotali u zaklonima, priželjkivali da se naredi juriš i da se tako zgriju. A takvo naređenje nije dolazilo. Komandanti bataljona su procjenjivali da se malo može postići bez precizne artiljerijske podrške i umješnog nastupanja.

Pod pljuskom kuršuma, uz podršku artiljerijske i minobacačke vatre, jedna četa je prešla rječicu Blisnu, domogla se nekoliko tvrdih zgrada u blizini fabrike špiritusa i namjeravala dublje u grad. Shvativši koliko je ugrožen, neprijatelj je organizovao silovit protivnapad da bi spriječio prodor u sopstveni sistem poljuljane odbrane. Gotovo na svim pravcima napada opet je došlo do zastoja i češćeg artiljerijskog bombardovanja. Svaki napad četa, naime, morao se jače podržavati dejstvom artiljerijskih oruđa i minobacača.

U podnevnim časovima se pokazalo da su neke minobacačke jedinice istrošile municiju. Tako je bilo u Minobacačkoj četi Drugog bataljona, koja je potpomagala nastupanje ostalih četa, uništavala mitraljeska gnjezda i bunkere protivnika. Minobacači su učitali, a komandir i politički komesar brinuli su brigu o tome kako da dobiju municiju. Njihovu nedoumicu i zabrinutost je prekratilo obavještenje komandira i političkog komesara Prve čete Voje Novakovića i Branka Vještice da se ispred njih, na brisanom i tučenom prostoru, nalazi više sanduka minobacačkih granata koje su Nijemci ostavili prilikom povlačenja.

- Nekako ih moramo donijeti... - prozborio je komandir Minobacačke čete.

- Teško je preći preko brisanog prostora. Nijemci ga drže na oku, a njihovi puškomitraljesci ne štede municiju - uzvratilo je Novaković da upozori koliko je rizično krenuti po sanduke s granatama.

Ipak se u Minobacačkoj četi javilo desetak dobrovoljaca, sa vodnikom Miletom Borkovićem, a među njima je bila i hrabra djevojka Božana Radulović, četna bolničarka. Komandir i politički komesar čete nisu bili raspoloženi da ona krene i pokušali su je odvratiti. Kada to nije prihvatila, naređeno joj je da ostane u zaklonu.

Dobrovoljci su puzeći i potrbuške pošli preko čistine. Sanducima je prvi pristigao Ranko Rapajić. Glave priljubljene uz raskvašenu zemlju da izbjegne kuršume, oprezno se okrenuo i vidio da su i ostali prošli bez ozlijeđa. Sanduci su pažljivo otvoreni i svaki borac je uzeo dvije minobacačke granate. Njihov povratak štitili su puškomitraljezi i puške cijele Prve čete. Tek tada je primijećeno da Božana nije poslušala, da i ona nosi dvije minobacačke granate i da je dosad srećno, puzeći korak po korak, izbjegla rafale iz obližnjih bunkera.

Minobacači su opet počeli tući i razarati liniju neprijateljeve odbrane. Odgovorila im je neprijateljska artiljerija. Granate su u snopovima dolijetale, preoravale zemlju, ali nešto dalje od položaja Minobacačke čete. Geleri su jedino sustigli jednog borca i teško ga ranili. Božana mu je priskočila, donijela ga u zaklon i previla.

Po podne je borcima, komandirima četa i vodova, političkim komesarima i delegatima saopšteno daje vrhovni komandant Josip Broz Tito naredio da se oslobodi Brčko. Počele su pripreme za napad. Odabrani su najpogodniji pravci za podilaženje liniji neprijateljeve odbrane i ulazak dublje u grad.

U atmosferi napetosti i iščekivanja, u sutonu, ujedan rov boraca Druge čete Prvog bataljona natjeran je njemački oficir. Njega su otkrila dvojica izviđača blizu prednjeg kraja dostignute vatrene linije, vješto ga spriječili da umakne i pokušali savladati. Bježeći je dipio u najbliži rov, pravo na glavu borcu Miji Zereckom, kome je u gušanju pokušao da otme oružje, ali u tome nije uspio.

Nešto kasnije oglasilo se oružje, zagrmjele su granate i ručne bombe - počeo je juriš. Neprijateljska odbrana je ponegdje popuštala, ali se ponegdje nikako nije dala slomiti, naročito na pravcima ojačanim betonskim bunkerima i mitraljeskim gnjezdima. Iz jednog bunkera mitraljezi su ometali nastupanje boraca Druge čete Prvog bataljona. Nišandžija protivtenkovske puške Svetozar Trajko-

vić i njegov pomoćnik dobili su zadatak da unište bunker i neutrališu paljbu mitraljeza. Njima je prišao komandant bataljona Dmitar Tica da se posavjetuje s koje se razdaljine mogu postići najbolji pogoci. Ispod rojeva svjetlećih kuršuma, Trajković se pažljivo privlačio bunkeru, našao pogodno mjesto i zalegao da nišani. Ispalio je 36 zrna i postigao 36 pogodaka! Neprijateljski mitraljezi su ućutkani i otvoren je ulaz u centar grada.

Kada su se našli u kaldrmisanim ulicama, idući oprezno pored zidina gradskih kuća, spremni da odmah reaguju ako zatreba, borci su bili iznenađeni rijetkim i slabim otporom. Ubrzo su otkrili da se glavnina neprijateljskih jedinica povukla na lijevu obalu Save, u Slavoniju, ali da su njihovi inženjeri minirali i srušili most kako bi makar i za kraće vrijeme, izbjegli gonjenje.

U četvorodnevnim borbama u Brčkom i okolnim neprijateljskim uporištima, jedinice Prve krajiške udarne brigade su ubile 332, ranile 415 i zarobile 780 vojnika i oficira. Zaplijenjene su znatne količine oružja, municije i ratnog materijala. Sve je to ustupljeno jedinici koja je vršila garnizonsku službu i obezbjeđivala grad.

I Prva krajiška je imala osjetne gubitke: 118 mrtvih i 237 ranjenih boraca i rukovodilaca.

NASTUPANJE PREMA ŽUPANJI

Poslije oslobođenja Brčkog bataljoni Prve krajiške su dobili trodnevni predah da se pripreme za forsiranje Save, nabujale od proljećnih kiša i teško premostive. Pripreme su vršene u saradnji s ostalim brigadama Pete krajiške udarne divizije: Prvom jugoslovenskom, Četvrtom krajiškom i Artiljerijskom brigadom. U okolini su prikupljeni čamci za prevoz boraca i pripremljena plovila kojima se toga trenutka raspolagalo. Ujedno su planirani pravci nastupanja i vođenja borbi kada se jedinice nađu na lijevoj obali rijeke.

Poslije ponoći 11. aprila, u skladu s naredjenjem Štaba Pete divizije, Prva krajiška, pošto je to prethodno učinila Prva jugoslovenska brigada i uspostavila mostobran, započela je forsiranje Save. Prvi i Drugi bataljon rijeku su prelazili nedaleko od porušenog mosta u Brčkom, a Treći bataljon u području Rajevog Sela. Rijeka je savladana bez većih teškoća i bataljoni su osvanuli u Slavoniji. Drugi i Treći bataljon sačinjavali su prvi borbeni ešelon, a Prvi je zadržan u širem rejonu željezničke stanice Gunje, u brigadnoj rezervi. Neprijatelj je bio u blizini, te su bataljoni pripremljeni za uvođenje u okršaje.

Zapovijesću Štaba brigade bilo je predviđeno da Treći bataljon, koristeći se pošumljenim zemljištem, neopaženo pride Okulićevom salašu, energično, s istočne strane, napadne neprijatelja u Posavskim Podgajcima, ostvari sadejstvo s Drugim bataljonom, koji napada s južne strane, kroz Desićevu šumu, a onda da zajedno poraze protivnika. Potom je trebalo produžiti u Bošnjake. Drugi bataljon, glavinom snaga, komunikacijom između Brčkog i Bošnjaka, a pomoćnim snagama preko kote 84, u sadejstvu s Trećim bataljonom.

U jutarnjim časovima bataljoni su žestoko napadali. Zaklonjeni u solidnim tranšejama, u ojačanim bunkerima, vojnici su se uspješno branili. Umješno su koristili brisani prostor i stvarali teško prolaznu vatrenu prepreku. Nedostajala su artiljerijska oruđa i minobacači da poljuljaju i razbiju dobro branjenu liniju neprijateljeve odbrane. Oni su, naime, čamcima još prevoženi preko Šave, pa ih je zasad zamjenjivala popularno nazvana ručna artiljerija, bombaši, koji su oprezno i smjelo polazili preko čistine da razore prednji kraj neprijateljeve odbrane. Nastupanje im je ometalo stotine hitaca, ali su se nerado zaustavljali i uzimali u zaklone. Uporniji nisu prolazili bez rana i bolničarke su imale prilično posla.

U toku dana nije postignuto koliko se očekivalo. Jedino je Treći bataljon overladao Okulićevim salašem i tako se rasteretio čestih protivnapada. Bjesomučno je tukla neprijateljska artiljerija i ranjavala borce u streljačkom stroju. Da bi donekle izbjegle ubitačnu paljbu, čete su zalegle za nasip željezničke pruge i povremeno otvarale vatru. Na dostignutim linijama čekala se artiljerija, minobacači, naleti aviona, da uzdrmaju odbranu neprijatelja i olakšaju nastupanje bataljonâ. Pošto je proučio borbenu situaciju, Štab brigade je našao za shodno da izda novu zapovijest, u kojoj je, pored ostalog, rečeno:

»Neprijatelj brani liniju: Desičeva šuma-selo Posavski Podgajci-željeznička stanica Vrbanja i selo Vrbanja. Zadatak je brigade da razbije neprijatelja u selu Posavski Podgajci, a potom da produži nastupanje u pravcu sela Bošnjaci.«

U skladu s pomenutom zapoviješću, bataljonima su postavljeni konkretni zadaci: Trećem da poslije petominutnog artiljerijskog vatrenog vala, tačno u 18 časova, pređe u siloviti napad, savlada žilavog protivnika u Posavskim Podgajcima i dejstva proširi prema Turudićevom i Matićevom stanu. Prvi bataljon je, iz rejonâ željezničke stanice Gunja, upućen zapadnom rubu šume Račiševo da se upusti u borbu i razbijenog neprijatelja goni u Bošnjake. Drugi bataljon je pripremljen da nastupa za Prvim u pravcu Bošnjaka. U napad na Vrbanju i željezničku stanicu u blizini upućene su jedinice Četvrte krajiške brigade.

U 18 časova su uslijedili kratkotrajna artiljerijska paljba na neprijatelja u Posavskim Podgajcima i naleti aviona koji su izručili više bombi i otvorili mitraljesku vatru. Potom su borci Trećeg bataljona pošli na juriš. Neprijateljski vojnici, mada su imali gubitaka, nisu popuštali. Mrtvih i ranjenih bilo je i u streljačkom stroju bataljona.

Predvođeci borce u jurišu, želeći da što prije savlada protivnika, hrabro je prednjačio Milan Kvočka, komandir Druge čete, prekaljeni borac i omiljeni rukovodilac. Slijedeći komandira, borci su žešće napadali i lomili otpor neprijatelja.

U 20 časova vatra neprijateljskog oružja počela je malaksavati i uskoro je prestala.

Zauzimanjem Posavskih Podgajaca preduzeto je gonjenje i uništavanje protivničkih jedinica. U tome se angažovao Prvi bataljon, hitajući u Bošnjake. Uz put je naišao na porušene mostove i propuste na kanalima, na protivpješadijske i protivtenkovske mine, paje morao usporiti. To je dobrodošlo neprijateljskim jedinicama da nesmetano organizuju naredne položaje.

Blizilo se željeno očekivani dan proboja utvrđene zone sremskog fronta. Za tešku i složenu operaciju određene su ove jedinice Prve armije: Prva proleterska, Dvadeset prva i Dvadeset druga srpska udarna, Četrdeset druga i Četrdeset osma makedonska udarna divizija, Druga tenkovska brigada, Inžinjerijska brigada, artiljerijske i vazduhoplovne jedinice za podršku. Prema zamisli Štaba Prve armije, cilj proboja je bio - da se napadom s čela, bokova, iz pozadine, neprijateljska grupacija na sremskom frontu odsiječe od svoje zaleđine i uništi brzim dejstvom sa svih strana. Pomenute jedinice Prve armije imale su zadatak da probiju utvrđenu zonu sremskog fronta na prostoru između Dunava i Tovarnika, da preduzmu gonjenje, da se što prije spoje s jedinicama Treće armije u blizini Osijeka i jedinicama Južne operativne grupe divizija u rejonu Vinkovaca.

Dvanaestog aprila u 5 časova počela je bitka i proboj neprijateljske utvrđene zone na sremskom frontu. Za nekoliko časova borbe neprijatelj je razbijen i primoran da se povlači. Jedinice Prve armije ubrzano su nastupale, gonile protivnika, približile se Vukovaru i Vinkovcima. U rejonu donjeg toka Drave u napad su prešle jedinice Treće jugoslovenske armije, u Bosni Druge, u sjevernom Primorju i Istri jedinice Četvrte jugoslovenske armije. Bio je to pobjedonosni pohod za konačno oslobođenje naše zemlje. U tome pohodu nalazila se Peta krajiška udarna divizija i Prva krajiška udarna brigada.

U popodnevnim časovima 13. aprila prethodnica Prve krajiške stigla je istočnoj strani Županje i sukobila se s neprijateljem. Okrsaj je trajao kratko i prethodnica se povukla. Sada se znalo gdje su neprijateljski položaji, pa su artiljerijska oruđa pripremljena da petnaestominutnom paljbom olakšaju nastupanje Prvog i Drugog bataljona. Kanonada je uzdrmala zemlju i uslijedio je napad. Neprijatelj se uporno branio i nije napuštao utvrđene položaje. Započeo je artiljerijski dvoboj. Oštra borba nije prestajala do večernih časova. Tek pošto je bila obnovljena artiljerijska priprema, neprijatelj je bio primoran da popusti.

Prvi vod Druge čete, predvođen Đurom Jelonjićem i Vlatkom Tuićem, jurišajući kroz pravu vatrenu zavjesu, vješto se domogao gradskih kuća i dobrih zaklona. Komandir voda se prignuo uz zidanu zgradu i birao najmanje tučeni prostor da borce uputi dublje u grad. Primijetio je žiškavanje oružja, čuo galamu, razabrao da su se zbunjeni neprijateljski vojnici u obližnjoj zgradi sporečkali. Bez oklijevanja je odlučio da ih primora na predaju. Pala je komanda da se zgrada opkoli i drži na nišanu oružja. Onda je iz grla boraca odjeknulo kratko i nizmjenično »ura« i za tren su se našli na ulazu u zgradu. Ubrzo se pojavio jedan podoficir, bez oružja, s rukama podignutim uvis, i drhtavim glasom iznenadio:

- Smrt fašizmu! Mi se predajemo!...

- A šta bi drugo!? - odmahnuo je vodnik zadovoljno rukom podoficiru dao znak da se približi.

On je kratko oklijevao, osvrtao se prema zgradi i dodao:

- Ima nas još. Puna kuća.

- Neka odlože oružje i izađu! - oštrije je vodnik naredio i borce upozorio da ostanu oprezni i ne odvajaju oči od nišana oružja.

Iz zgrade je izašlo 60 neprijateljskih vojnika, neurednih, zaraslih u bradu, nimalo vojničkog držanja. Vodnik se pobrinuo za to da se oni upute dublje u pozadinu.

Županja je potpuno očišćena i gonjenje protivnika preuzele su jedinice Četvrte krajiške brigade. U daljini, prema Slavonskom Brodu i Vinkovcima, zatamnjeno nebo progoričevale su svjetleće rakete i eksplozije granata. Sve je to nagovještavalo da ni naredne borbe neće biti lake, da će na putu do krajnje pobjede biti još žrtava.

Prva krajiška brigada je zadržana u divizijskoj rezervi, dobila je kraći predah. Prvi i Drugi bataljon i artiljerijske jedinice su razmještene u Županji, a Treći bataljon, prištapske i pozadinske jedinice u Bošnjacima.

Poslije sloma neprijatelja na sremskom frontu i oslobođenja Vinkovaca, Štab divizije naredio je Prvoj krajiškoj brigadi da krene prema Babinoj Gredi.

Noću između 15. i 16. aprila Prva krajiška brigada dobila je zadatak da napadne i likvidira neprijatelja u Beravcima. To uporište napadale su Prva jugoslovenska i Četvrta krajiška brigada i nisu ga uspjele zauzeti. Neprijatelj se uporno branio, jer su Beravci tada bili od taktičkog značaja za njega. Zadržavanjem jedinica Pete krajiške divizije obezbijedio bi izvlačenje sopstvenih snaga prema Slavonskom Brodu i dalje na zapad. Beravce su branila dva bataljona njemačkih vojnika koje su potpomagali minobacači i artiljerijska oruđa.

Zamjenik komandanta brigade Bogdan Vukša je komandantu Savanu Kešiću, političkom komesaru Petru Simurdiću i zamjeniku političkog komesara Đuri Vukobratu iznio svoje mišljenje kako postupiti, s ovim obrazloženjem - da nije najcjelishodnije da se svi bataljoni uvedu u borbu na dosta skučenom prostoru, već da je najprihvatljivije da se samo Treći bataljon, potpomognut palj-

bom artiljerijskih oruđa i minobacača, uhvati ukoštac sa žilavim neprijateljem. Predlog je prihvaćen i Treći bataljon se upustio u borbu. Topovi i minobacači tukli su najtvrdje otporne tačke u sistemu neprijateljske odbrane i otpor je lagano slabio. U toku borbe stiglo je naređenje Štaba divizije da Prva krajiška krene prema Vrbi i na položaju kod Starog Topolja zamijeni jedinice Petnaestog makedonskog korpusa. Prvi i Drugi bataljon su krenuli u označenom pravcu, a Treći je ostao u sastavu Prve jugoslovenske brigade da potuče neprijatelja u Beravcima.

Na prilazima Slavonskom Brodu neprijateljske jedinice su iz brojnih bunkera i utvrđenja pružale žilav otpor. One su, u stvari, branile odstupnicu njemačkim, ustaškim, četničkim i domobranskim jedinicama koje su napuštale sjevernu Bosnu, prelazile Savu i namjeravale se izvući prema Zagrebu. Znajući prave namjere neprijatelja, Štab Pete krajiške divizije usmjerio je Prvu krajišku, Prvu jugoslovensku i Četvrtu krajišku brigadu da energično djeluju prema Slavonskom Brodu.

U divizijskom dnevniku o borbenim zadacima Prve krajiške, 18. aprila 1945. zapisano je ovo:

»Prva krajiška sa dosadašnje prostorije napašće neprijatelja na sektoru St. Topolje i djelovati dalje opštim pravcem selo Sapci, kota 98, selo Vrba Donja-Brod.

Zona širenja lijevo, uključno cesta do sela Sapci i dalje željeznička pruga isk-ljučno. Zona širenja desno kota 90-crkva u selu. St. Topolje-selo Garčin-crkva u selu Vrba Donja.

Lijevo se vezati tijesno sa Sedamnaestom divizijom, a desno sa Četvrtom krajiškom brigadom.«

Napad je, 18. aprila, počeo u predviđeno vrijeme, u 17 časova, ali se nije zašlo dublje u neprijateljev borbeni raspored. Streljački strojevi četa zadržani su u nastupanju duž komunikacije između Andrijevara i Starog Topolja. Najveću prepreku predstavljalo je dejstvo neprijateljske artiljerije postavljene na istočnoj strani Starog i Novog Topolja. Granate su često preoravale zemlju i ometale napade boraca Trećeg bataljona. U snažne eksplozije ulivala se žestoka paljba oružja jedinica 41. i 141. njemačke pješadijske divizije, koje nisu dale da se uđe u njihovo uporište. Da se ne bi izložio većem riziku i gubicima, Treći bataljon se nije upustio u snažniji napad na dobro branjeno Topolje i vodio je manje borbe s neprijateljskim isturenim jedinicama. Češće je dolazilo do artiljerijskih dvoboja. Neprijateljski dalekometni topovi tukli su dubinski raspored i komunikacije kojima su jedinice Pete krajiške i ostalih divizija dolazile na liniju fronta.

Štab brigade se nije mirio sa zastojem kod Starog Topolja. Napad je pojačan uvođenjem u borbu Prvog i Drugog bataljona. Borci Prvog bataljona nastupali su duž željezničke pruge, a Drugog nešto lijevo, s namjerom da se uklone u vatreni osinjak, da neprijatelja primoraju da uzmiče i da na njegovim leđima uđu u Slavonski Brod. Zamisao nije bila lako ostvarljiva. Uprkos snažnom naletu bataljona, neprijatelj se uporno branio, njegovi minobacači i artiljerija za neposrednu podršku prorjeđivali su streljačke strojeve dok su prilazili najurišno odstojanje. Borba je dostigla kulminaciju u večernjim časovima. Obje strane su imale osjetne gubitke. Bataljoni su osvojili nekoliko kuća na ulazu u selo, stekli izvjesnu prednost, poboljšali sopstvene položaje i očekivali protivudar protivnika. Do toga, međutim, nije došlo. Jedino se oglašavalo automatsko oružje i svjetleća su zrna cijučući promicala. Štabovi bataljona i komande četa iskoristili su nedovoljnu aktivnost neprijatelja i pripremali odlučujući napad.

Taj siloviti okršaj započeo je u ponoć. Neprijatelj se grčevito branio, ali nije mogao odoljeti silini juriša. U zoru 19. aprila počeo se povlačiti. Jači otpor je pružio na istočnoj strani Garčina, Seine i Trnjana, a onda je sasvim uzmakao.

UKLINJAVANJE U NEPRIJATELJSKU ODBRANU I OSLOBAĐANJE SLAVONSKOG BRODA

Neprijateljske jedinice su gonjene prema Gornjoj i Donjoj Vrbi. Na vidiku se ukazivao i Slavonski Brod. Štab brigade se nadao da će se bataljoni uskoro domoći periferije grada, ali... Unaprijed uređeni čvrsti položaji ispred Gornje Vrbe omogućili su neprijateljskim jedinicama da se priberu i pruže jak otpor. Potpomognuti dejstvom artiljerije i minobacača, bataljoni su se približili na 200 do 300 metara od prednjeg kraja protivničke odbrane, ali nisu mogli dalje. Najviše su tukli puškomitraljezi iz niskih i teško uočljivih bunkera. Osmatrač Druge čete je otkrio bunker iz kojeg su se puškomitraljesci prosto utrkiivali u brznoj i preciznoj paljbi. Komandiru je objasnio:

- Nisko je uzidan u zemlju i obrastao travom. Teško mu se može prići...

U streljački stroj uskoro pristiže protivtenkovski top. Komandir je zatražio da se najprije neutrališe najveća prepreka - bunker u ravni zemlje. Artiljerci rukama guraju oruđe o čiji štiti dobiju kuršumi. Neozlijeđeni su došli na 150 metara od bunkera i zastali. Nišandžija se prignuo nišanskim spravama i potrudio da promašaja ne bude. A kada je Števan Alajica dao znak da oruđe zagrmí, šest granata je raznijelo bunker i učutkalo neprijateljske puškomitraljesce. Djelimičan uspjeh nije omogućio da se protivnik natjera u bijeg. Smetala su minska polja, a osobito mine iznenađenja.

Napadi su se smjenjivali cijele noći i sutradan. U svanuće bataljoni su se, uz velike napore i zalaganje boraca, uklinili u neprijateljsku odbranu u Gornjoj Vrbi i približili kanalu Glogovcu, posljednjoj ozbiljnijoj prepreci u spoljnoj odbрани Slavonskog Broda. Uklinjenje je imalo i slabu stranu: bataljoni su lijevi bok suviše izložili udaru neprijatelja. Do iznenađenja, međutim, nije došlo zahvaljujući opreznosti i umješnosti komandira četa da spriječe ugrožavanje nedovoljno štićenog boka.

U kasnim popodnevnim časovima 19. aprila neprijatelj je pošao u protivnapad na čete Prvog bataljona, raspoređene za borbu duž željezničke pruge i premorene od viščasovnih okršaja. Protivudaru je prethodila žestoka artiljerijska i minobacačka paljba. Eksplozije granata na željezničkom nasipu raznosile su kamenje koje je zasipalo i ozljeđivalo borce u zaklonima. Štab bataljona, s komandantom Dmitrom Ticom, došao je do zaključka da je najopasnije pasivno čekati, i četama je naređeno da krenu u napad. Ubrzo je došlo do ogorčene susretne borbe, koja je trajala do zalaska sunca.

Presretanje neprijatelja imalo je dvojaku korist: spriječen je njegov protivnapad i otkriveno da nema minskih polja na pravcu kuda se nastupa, čime su izbjegnuti rizici u pronalaženju mina. Pogodovalo je i to što su neprijateljske jedinice bile na otvorenom prostoru, dakle, ovaj put bez zaštite teško osvojivih rovova i bunkera. Bataljoni su iskoristili sve te prednosti, napadačima zadali osjetne udarce i primorali ih da u neredu uzmiču. Uveče su oslobođene Gornja i Donja Vrba i energično je nastavljeno gonjenje neprijatelja da bi se, tako reći na njegovim leđima, ušlo u Slavonski Brod.

Bataljoni Prve krajiške brigade, ojačani artiljerijskim i minobacačkim jedinicama, nastupali su, u sklopu opšteg napada jedinica Prve armije, preko dobro branjenog terena, zasijanog minama iznenađenja i izukrštanog brojnim vatretnim i prirodnim preprekama. U mraku se teško primjećivalo i moralo se oprezno kretati naprijed.

Žešći otpor Nijemci su pružili na drumu koji vodi pravo u Slavonski Brod. Druga četa, s komandnirom Mirkom Dilasom, žestokom vatrom je bila primorana da zalegne uz ivicu drumu i izbjegne gubitke. Nezadovoljan zastojeom na domaku grada, komandir je uputio jedan vod boraca i minobacačko odjeljenje da protivnika potisnu s posjednutih linija. Napadi su se smjenjivali. U jednom tre-

nutku je vatreni bljesak zaslijepio borce i strahovita eksplozija je mnoge podigla od zemlje. Dim i prašina načas su prekrili drum i obližnje prokope. Sta se dogodilo? Imamo li žrtava? Komandir je krenuo iz zaklona da provjeri. Nije se osvrtao na paljbu neprijateljskog oružja. Ubrzo je obaviješten daje minobacačlija Hristić naišao na minsko polje. U mraku je, najvjerovatnije nogom, zakačio žicu i aktivirao 36 mina. Mladog borca ie eksplozija raznijela, ali od ostalih niko nije bio povrijeđen. Komandir se nije dvoumio da naredi juriš. Vojnici su najzad okrenuli leđa i nestali iza gradskih kuća. U trku su sustignuti jedan ustaški oficir i dva njemačka vojnika i prisiljeni su odložiti oružje.

Četa komandira Banjca je uspješno prešla brisani prostor i našla se stotinak metara do gradskih kuća iz kojih je otvarana puškomitraljeska i puščana vatra. Nevelika razdaljina mogla se uspješno savladati podilaženjem vatrenim gnijezdima, njihovim neutralisanjem i smjelim jurišem. Komandir se kratko dogovorio s vodnicima i odobrio da se nezadrživo krene. U polutami naizmjenično je odjeknulo da se juriša. Iz desetina grla razlijeglo se uobičajeno »ura« i borci su nezadrživo poletjeli.

Desetar Andrija Andrejević grabio je prvi, u trku opaljivao iz svog oružja i odjednom uletio u živu ogradu. Zadihan se primirio, napipao bodlje trnja, spretno ga sklonio i oprezno produžio. Pod nogom je ubrzo osjetio nešto čvrsto i zategnuto. Prignuo se i napipao žicu. U glavi mu je sinulo da je to zamka za aktiviranje mina i drugovima je doviknuo da legnu. Shvativši da se dogodilo nešto nepredviđeno, komandir Banjac je, poguren, došao ispred zaustavljenog streljačkog stroja. Otkriće desetara Andrije bilo je više nego dragocjeno - spasio je mnoge živote. Žica je pažljivo pritisnuta uz zemlju, borcima omogućeno da je pređu i dalje nastupaju.

Neprijateljske jedinice su odbačene s periferije i sad su započele ulične borbe. Borci Prve krajiške nastupali su Osječkom i okolnim ulicama, zalazeći sve dublje u grad. Neprijatelj je uvidio da ne može odoljeti napadu s više strana i glavninu svojih snaga uputio je da se izvlače i odstupaju prema Novoj Gradiški i Slavonskoj Požegi. Dobro naoružane manje neprijateljske jedinice su ostavljene da ometaju nastupanje Prve krajiške i ostalih brigada i planski uzmiču. Njihov je otpor skršen 23. aprila u 23 časa, a Slavonski Brod oslobođen.

U borbi za Slavonski Brod i okolna uporišta život je dalo 36, a ranjeno je 179 boraca Prve krajiške brigade. Ubijen je 151 neprijateljski vojnik, ranjeno ih je 338 i zarobljena su 3 vojnika. Zaplijenjeno je cijelo skladište municije, 5 mitraljeza, 33 strojnice, 9 pištolja i dosta druge ratne opreme.

Treći bataljon, koji je privremeno bio pridat Prvoj jugoslovenskoj brigadi da pomogne u osvajanju Beravca, ubio je 13 i ranio 19 neprijateljskih vojnika. Zaplijenio je 33 puške, 5 mitraljeza, 2 strojnice, 3 pištolja, 20 ručnih bombi i magacin artiljerijske municije. U okršaju je 10 boraca izgubio život, a 32 su ranjena.

NASTUPANJE I UZMICANJE U VELIKIM ZDENCIMA

U osmodnevnim teškim borbama jedinice Prve armije oslobodile su stranu teritoriju od prilaza Vinkovcima, Vukovaru i Županji do Slavanskog Broda i Slavonske Požege. Neprijatelju su nanijeti veliki gubici u živoj sili i ratnoj tehnici. Njegove jedinice su bile primorane da se užurbano izvlače iz Srema, Slavonije i sjeverne Bosne. Sve je to omogućilo jedinicama Prve i Druge armije da brzo napreduju do neprijateljeve odbrane na liniji od rijeke Drave, preko Bilogore, duž rijeke Ilove, preko Novske, Jasenovca, uzvodno Unom do Bosanskog Novog.

Na pravcu napada jedinica Prve armije otpor su pružale ove neprijateljske jedinice: 22. njemačka divizija u zoni Grubišnog Polja, 369. njemačka i 1. ustaško-

domobrankska divizija kod Zdenaca, Tomašice i na desnoj obali Ilove. Braneci uporno pomenute položaje, neprijatelj je želio da dobije u vremenu kako bi se njegove brojne jedinice povukle iz naše zemlje u Austriju.

U oslobođenom Slavonskom Brodu bataljoni Prve krajiške su prenočili i sutradan krenuli u Tornicu. Marševali su nekoliko dana bez borbe, 25. aprila stigli u Straćanac i Brestovac, tu se kraće zadržali i pripremili za naredne okršaje. Štab brigade je raspolagao podacima da neprijatelj brani komunikaciju Banova Jaruga, Garešnica, Hercegovac, Mali i Veliki Zdenci, da raspolaže sa desetak artiljerijskih oruđa i nešto tenkova. Radi savlađivanja neprijateljske odbrambene linije, Štab divizije je Prvoj krajiškoj brigadi naredio da napada pravcem: Stražinac, kota 121, da presiječe komunikaciju između Velikih Zdenaca i Hercegovca, da ovlada kotom 140 i Velikim brdom i obuhvatnim nastupanjem presiječe neprijatelju odstupnicu. Naređenje je brižljivo proučeno i do u detalje je razrađen plan nastupanja. Štab brigade je odlučio da Prvi i Drugi bataljon, koristeći priručna sredstva, 26. aprila noću pređu rijeku Ilovu, iznenade protivnika u Malim i Velikim Zdencima i izbiju na drum prema Hercegovcu. Da bi se postiglo iznenađenje, opravdano se odustalo od artiljerijske pripreme i podrške u početku napada. Treći bataljon je zadržan u brigadnoj rezervi.

Ilovi su grupe boraca donijeli teška brvna na leđima. Komandir voda je polušapatom naredio da se brvna postave preko rijeke i četama pripremi prelazak na drugu obalu.

- Kako ćemo to? - izgovorio je borac Rakić sumnjičavo gledajući u hladnu vodu.

- Evo, ovako, druškane! - uzvratilo je vodnik, prvi zagazio u mrzle i mutne talase.

Za kratko vrijeme osposobljena su dva prelaza, istina uzana, klizava od vlage, ali dovoljna da borci Prvog bataljona pređu na drugu obalu. Pod okriljem mraka, prešli su neopazice. Neprijatelj nije otkrio šta se dešava.

Čete su se razvile u strelce i uspostavile manji mostobran. Naprijed su upućeni izviđači i patrole da otkriju položaje protivnika.

Počelo se i razdanjivati a nigdje pucnja! Oči i uši boraca su napregnute od iščekivanja. Prilično je hladno. Treća četa, s komandrom Đurom Brodarićem, polazi za svojom prethodnicom. Borcima je prijatnije kada se kreću, hladnoću lakše podnose. Lagano su ušli u šumu, začuđeni što neprijatelja još nema. Da se nije povukao i odmakao dalje? Komandirovu sumnju prekrati povik:

- Ko je tamo?

- Vojnici! - neodređeno uzvratilo vođa prethodnice i pripita: - A ko je tamo?

- Ustaše! - iskrešta prozeblji glas.

Oružje planu i uši oglušveše.

Komandir čete primijeti rovove u blizini i, ne časeći, stušiti se, predvodeći borce, ka njima ... A tamo, iz bivaka pozadi rovova, ustaše su takođe pojurile da se domognu rovova, zaklona spasa. Rjeđe se opaljivalo a više brzalo. Ko će prije?! ... Prednost će imati onaj ko se domogne rovova.

Prethodnica čete uskočila je u najbliže rovove i otvorila vatru. Ustaše su pdale, ali nisu posustale. Nekoliko ih je stiglo do ivice rova, ali su tu pokošeni. Ostali su se za trenutak kolebali, pa uvidjevši da su zakasnili, okrenuli su leđa. Komandir je naredio da se zauzeti rovovi dobro koriste i neprijatelj tuče u narednim tranšejama.

Neprijatelj se pribrao u Velikim Zdencima i počeo preduzimati protivnapade. Odmah se moglo procijeniti da raspolaže znatnim snagama, a uz to i lakim i teškim oružjem.

U 9 časova Ilovu je prešao Drugi bataljon, rokirao se ulijevo od mostobrana, očistio pošumljeni Crni Lug i ovladao komunikacijom za Klokočevac. Onda su oba bataljona, čiji su komandanti Dmitar Tica i Ilija Bokan prisno sarađivali,

više putajurišala da osvoje Velike Zdence, ali bez uspjeha. Neprijatelj je naročito žestoko branio komunikaciju za Hercegovac. Sagledavši nastalu situaciju, Stab brigade je uveo u borbu Treći bataljon, s komandantom Racom, da sadejstvuje Drugom bataljonu i zauzme komunikaciju između Velikih Zdenaca i Hercegovca. Udruženi napad nije ostao bez rezultata. Jedna četa Drugog bataljona potjerala je neprijatelja prema Hercegovcu, stigla zapadnom rubu Zdenačkog gaja i ovladala ciglanom. Treći bataljon je uporno nastupao preko Velikog Brda, stigao do kota 144 i 145, zatim do Topatovca i približio se željezničkoj stanici.

U streljačkom stroju Prve čete bili su komandir Branko Pekija i politički komesar Stevan Ličina. Pred njih su drsko iskočile ustaše i njihov je oficir uzviknuo:

- Predajte se!

Komandir Pekija je trgao strojnicu, napadače zbunio hitrinom i primorao ih da se predaju. Ustaški oficir je tad prišao Pekiji tobož u namjeri da se rukuje, a njegovi pratioci su otvorili vatru. Opet su komandir i politički komesar bili brži, rafalom su oborili trojicu napadača, a ostali su bezglavno pobjegli. Zaplijenjen je 1 puškomitraljez, 1 strojnica i 1 pištolj.

Neprijatelj se ogorčeno branio i bataljone Prve krajiške je uspio da zadrži na dostignutim linijama. Komandanti se nisu mirili sa zastojem i preduzimali su mjere da se protivnička odbrana poljulja i razbije.

Na meti je nekoliko betonskih bunkera. Tuku ih minobacači i protivtenkovske puške, ali ih ne mogu razoriti. U streljački stroj pristižu dva protivtenkovska topa i cijevi okreću u puškarnice bunkera. Iz bunkera naizmjenično štekću puškomitraljezi, sprečavaju da se prede brisani prostor i donese sanduk granata. Punitelj Đuro Nikolić puzeći se udaljio preko čistine, zaprtio sanduk granata i neozlijeđen se vratio. Kratko se čuo metalni zveket zatvarača i počeo grmljavina oruđa. Sanduk granata međutim nije bio dovoljan da se bunker sasvim neutrališu. Đuro donosi još nekoliko sanduka i paljba topova ne prestaje. Bunker su toliko naćeti i oštećeni da neprijatelju više ne koriste. A njegov otpor, ipak, ne malaksava. U borbu uvodi svježa pojaćanja, odolijeva i u toku noć, kada pojedini položaji više puta prelaze iz ruku u ruke.

Najteže je borcima Prvog i Trećeg bataljona, izloženima ćestim protivnapadima i ubitaćnoj paljbi. Treći bataljon je primoran da se povuće preko kote 142, da zalegne u zaklone na Velikom Brdu i odbija napade. Prvi bataljon je odolijevao na dostignutoj liniji, u jugozapadnom dijelu Velikih Zdenaca, nadomak kuća preuđešenih u vatrene tvrđave i brojnih rovova iz kojih su vojnici neprekidno pucali. Drugi bataljon se dugo odupirao protivnapadima nadmoćnog protivnika, a onda je, koristeći se mrakom, uzmakao rubu Velikog brda.

Ujutru je postalo teže i nesnosnije. Neprijatelj se prosto ostrvio da se oslobodi pritiska i bataljone Prve krajiške odbaci preko nabujale i zamućene llove.

Izložen jakoj boćnoj vatri neprijateljskog oruđa u Zdenaćkom gaju, napadan s ćela, Treći bataljon je napustio Veliko brdo i zauzeo položaje južno od komunikacije između Velikih Zdenaca i Hercegovaca. Snažno je tukla neprijateljska artiljerija i minobacači. A vojnici su pristigli sjeverno od komunikacije i prosto se utrivali ko će da otvori žeću vatra.

I Prvi bataljon je izdržao snažne protivnapade neprijatelja i druge neugodnosti. O tome je u Operativnom divizijskom dnevniku, 27. aprila, zabilježeno i ovo:

»Za sudbinu 43 borca, sa komandirom Prve ćete Prvog bataljona, ne zna se još ništa« ...

Oni su, zapravo, bili opkoljeni, jedva su prekinuli vatrene obruć, izašli iz okruženja, a onda se ponovo našli u obruću.

U 10 ćasova 28. aprila bataljoni su izvršili napad na neprijatelja u Zdenaćkom gaju, djelimićno ga potisli i ovladali drumom koji prolazi kroz šumu.

U cjelini posmatrano, veliki naponi i borbena upornost nisu dali očekivane rezultate: neprijatelj nije poražen, Veliki Zdenci nisu oslobođeni. Bataljoni su zastali na položajima južno od komunikacije za Hercegovac i ponovo namjeravali u borbu, ali... Oko 13 časova primljeno je naređenje Štaba divizije da se Prva krajiška povuče na lijevu obalu. Iznenadno i brzo povlačenje je uslijedilo zbog neočekivanog prodora neprijatelja u Kreštalovac i Sokolovac i potiskivanja ostalih brigada Pete krajiške divizije.

Uz dobro organizovanu odstupnicu, bataljoni su prešli na lijevu obalu Ilove i posjeli položaje na liniji: željeznička stanica Kočanica, Stražanac, Voštanac. Ujedno su zatvorili i sve prilaze rijeci.

U višednevnoj borbi kod Velikih Zdenaca neprijatelj je imao sljedeće gubitke: 135 mrtvih i 136 ranjenih vojnika, podoficira i oficira.

Gubici Prve krajiške su bili: 25 mrtvih, 41 ranjen i 43 nestala borca i rukovodioca.

Naredni dan, 29. april, uglavnom je protekao u miru. Zatišje je iskorišćeno da se očisti oružje i oprema, borci ošišaju, obriju, urede odjeću i obuću. S komandirima i političkim komesarima četa održani su radni sastanci i ukazano na greške i propuste u posljednjim borbama. Izvlačila su se iskustva za buduće borbe.

U jutarnjim časovima 1. maja 1945. godine, na osnovu zapovijesti Štaba divizije, pošto se neprijatelj povukao, Prva krajiška brigada je krenula u Pavlovac. Bataljoni su marševali cijeli dan i uveče zakonačili u pomenutom selu. Štab brigade je obaviješten daje neprijateljski front na desnom krilu Prve jugoslovenske armije probijen, da su oslobođeni Velika Barna, Veliki Grdevac, Donja Kovačica, Orlovac, daje forsirana Ilova i neprijatelj potučen u Velikim i Malim Zdenima, Palešniku i Hercegovcu.

Iz Pavlovca su jedinice Prve krajiške domaršovalе u Dražicu 2. maja, da zamijene jedinice Jedanaeste krajiške divizije na položajima južno od drumu između Male Trnovitice i Dražice. Maršujući po tmurnom i kišovitom vremenu izlokanim i raskaljanim seoskim putevima, borci su se prilično umorili i pokisli su do gole kože. Najteže je bilo artiljercima i minobacačlijama, koji su svoja teška oruđa morali transportovati kroz prave kaljuge. Na maršu sukoba s neprijateljem nije bilo.

U prijedodnevrim časovima Drugi i Treći bataljon zamijenili su jedinice Jedanaeste krajiške divizije i pripremili napad na protivnika. Štab Trećeg bataljona je odlučio da se pljusak i sumaglica iskoriste kako bi čete neprimjetno izvršile podilaženje, dijelom prešle nabujali potok Trnoviticu i priredile neprijatelju iznenađenje. Tako je i bilo, no iznenađeni protivnik se brzo sredio i umješno branio. Upotrebio je topove i minobacače da odbaci vodove koji su se djelimično uklinili u njegov borbeni raspored. Bataljon je trpio gubitke i nije bilo izgleda da će savladati žilavog protivnika. Stoga je Štab brigade naredio da se napad obustavi i čete vrata na polazne položaje.

Zastoj je kratko trajao. Iz Štaba divizije primljeno je naređenje da se iskoristi noć, preduzme napad, forsira Trnovitica na sektoru Bregovi, teži prema Rastovcu i zauzimanju komunikacije između Garešnice i Ivanjske. Na lijevom krilu moralo se uspostaviti sadejstvo sa Četvrtom krajiškom, a na desnom sa Petom krajiškom (kozarskom) udarnom brigadom.

Do 3 časa ujutru 3. maja dva bataljona su pregazila Trnoviticu, duže vodila ogorčenu borbu s neprijateljem i ovladala drumom za Novu Ploščicu. Nešto prije 16 časova branilac se pribrao, uz podršku artiljerije izvršio jak protivudar i oslobodio se pritiska. Bataljonima nije preostalo drugo nego da se povuku na desnu obalu Trnovitice. Neprijatelj je protivudarom želio da dobije u vremenu kako bi se stvorili povoljniji uslovi za povlačenje njegove glavnine na nove položaje.

Pred veče je primijećeno da se neprijateljske jedinice užurbano povlače u pravcu Štefanja, Donje Narte i Paljevine. Bataljoni Prve krajiške odmah su prešli u napad, potukli zaštitne jedinice branioca i nastavili gonjenje. Štab brigade je planirao da se što brže stigne na širi prostor Štefanja kako bi se neprijatelju onemogućilo da posjedne unaprijed odabrane položaje. U tome se nije sasvim uspjelo, ali je poslije tročasovne borbe neprijatelj ipak bio potučen i natjeran u bijeg.

Poslije oslobođenja Štefanja, Prva krajiška je nastupala pozadi borbenog rasporeda Prve jugoslovenske brigade pravcem: Zdenčac, Siščani, Kabal, Farkaševac, Srpska Kapela, Glog. Kod Kabala neprijatelj je pružio jači otpor i zaustavio jedinice Prve jugoslovenske brigade. Zbog novonastale situacije, jedinice Prve krajiške morale su se rokirati udesno i pomoći u osvajanju Kabala. Borba je kratko trajala i neprijateljske jedinice užurbano se povukle.

Sutradan, 4. maja, bez zastoja se išlo naprijed. Oslobođeni su Mali Markovac i Gornji Šarampov i uspostavljena je čvrsta veza s jedinicama Jedanaeste krajiške divizije. U Farkaševcu neprijatelj se nije usudio da organizuje otpor. Ali na izlazu iz Srpske Kapele, na raskrsnici puteva, njegove jedinice su iznenada napale marševsku kolonu Prve krajiške brigade. Drugi i Treći bataljon prihvatili su susretnu borbu, spriječili vojnike da se dočepaju šume Vukovac, zapadno od sela, jer bi se odatle lakše izvukli u Habrjanovac. Neprijatelju su nanijeti osjetni gubici.

Ovladavši Srpskom Kapelom, bataljoni Prve krajiške bez predaha su gonili i uništavali protivnika. Uspješno su prošli Cugovac i obuhvatnim napadom, preko kote 112, ugrozili neprijatelja u Gradecu. Iz pošumljenih i brežuljkastih predjela povremeno su čekičali puškomitraljezi i puške. Neprijatelj se tukao s nesmanjenom žestinom.

Na nabujalom potoku porušenje most. Komandant Trećeg bataljona je uvidio da se ova prirodna prepreka neće moći lako savladati, pa je komandirima četa dao uputstva šta da preduzmu. Odabran je najmanje tučeni prilaz potoku, a Prva četa je za kratko vrijeme, koristeći se priručnim alatom i posječenim drvećem, izgradila pogodan prelaz. Čete su brzo prešle vodenu prepreku, zalegle duž željezničkog nasipa nadomak sela i otvorile vatru.

Uskoro se od vatrene uragana prolamalo nebo i zemlja - bitka je dostigla vrhunac. Komandir Druge čete Milan Kovačević upozorio je komandire vodova da se pripreme za juriš.

- Samo pametno! - ponavljao je on. - U skokovima preko nasipa. Moramo očuvati borce!...

Paljba se pojačala. Vojnici su slabije odgovarali. Neprimjetno su uzmicali. Komandant bataljona procjenjuje da je pravi trenutak da se juriša i uzvikuje:

- Naprijed, drugovi!

Borci se utrkuju ko će prvi stići neprijateljskim rovovima i bunkerima, nešto ranije zasipanim artiljerijskim i minobacačkim granatama. Vojnici nemaju smjelosti da prihvate borbu prsa u prsa i bježe glavom bez obzira. Neki su u trku pogođeni i znanijek ostali tu, na prilazima Gradecu.

Gonjenje ne prestaje. Prva krajiška brigada je oslobodila Gostović i uveče 6. maja stigla u Hruškovicu. Borci su dobili nekoliko časova predaha, a izviđačke jedinice produžile za neprijateljem da prikupljaju podatke.

U svanuće 7. maja bataljoni su produžili preko Pogančeca, Valetića, Polonje i Hrastja. Uz putje, poslije kraće borbe ispred Valetića, na koti 188, potučeni neprijatelj bio primoran da bježi. Izvjesno vrijeme Prva krajiška brigada je zadržana u šumi Mokrici, u divizijskoj rezervi, a uveče je nastavila nastupni marš pravcem: Salovac, Donje Orešje, Gornje Orešje, Marija Bistrica.

U rejonu Marije Bistrice su 9. maja bataljoni Prve krajiške vodili tešku borbu i savladali brojno jačeg protivnika. U tom sudaru su ubijena 104 neprijatelj-

ska vojnika, podoficira i oficira, ranjeno ih je 26 i zarobljena su 552. Toga dana borci su doznali da je kapitulirala fašistička Njemačka ... Ali ...

Prva krajiška je nastavila da goni protivnika, prošla Donju Stubicu, Oroslavlje, Šmarje, Sveti Juraj i stigla u Celje, u kome je razoružala jednu njemačku diviziju.

Cetrnaestog maja Štab divizije je naredio da jedinice Prve krajiške očiste teren od Celja do Zrne, da hvataju i razoružavaju grupe njemačkih vojnika, ustaša, četnika, domobrana, da ih dovode u zarobljeničke logore, prikupljaju motorna vozila, oružje, municiju i ostalu ratnu opremu. Izvršavajući to naređenje, jedinice su stigle na jugoslovensko-austrijsku granicu. Izvršile su svoj zadatak - spriječile, u sadejstvu s ostalim jedinicama Jugoslovenske armije, da hiljade i hiljade ratnih zločinaca, fašista i domaćih izdajnika pobjegnu od narodnog suda i odgovornosti za počinjena zlodjela.

Goneći okupatora i domaće izdajnike, zadajući im osjetne udarce, Prva krajiška narodnooslobodilačka udarna i proleterska brigada, s komandantom Savanom Kesićem i političkim komesarom Petrom Simurdićem na čelu, pobijedonosno je završila svoj dugi ratni i borbeni put 15. maja 1945. godine na jugoslovensko-austrijskoj granici.

OGROMAN DOPRINOS U BORBI ZA SLOBODU

Od dana formiranja u Lamovitoj, u podnožju legendarne Kozare, 21. maja 1942. godine, Prva krajiška brigada je u toku tri ratne godine vodila oko 393 manje i veće borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika. Prešla je oko 21.000 kilometara, tukla udružene neprijatelje u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Sandžaku, Srbiji, Kosovu, Vojvodini, Hrvatskoj i Sloveniji. Ubilaje i ranila 14.847 i zarobila 7.321 neprijateljskog vojnika, podoficira i oficira. Zaplijenila je 11.635 pušaka i automata, 859 puškomitraljeza i mitraljeza, 106 topova raznog kalibra, 120 minobacača, oko 15.000 ručnih bombi, ogromne količine municije, artiljerijskih i minobacačkih granata, odjeće, obuće, hrane i raznog ratnog materijala.

Uništila je 34 aviona, 42 tenka i oklopna vozila, 6 oklopnih vozova, stotine vagona, lokomotiva i kamiona. Porušila je i pokidala stotine kilometara telefonskih linija, željezničkih pruga i puteva.

Život za slobodu, prema dosad prikupljenim podacima, dalo je oko 2.127 boraca i rukovodilaca, a 2.678 je ranjeno. Poginuo je ili ranjen svaki treći član KPJ, kandidat za člana KPJ i skojevac.

U redovima brigade borili su se protiv neprijatelja sinovi i kćeri svih naših naroda i narodnosti, kovali i učvršćivali bratstvo i jedinstvo.

Za podvige i zasluge u borbi, vrhovni komandant maršal Jugoslavije Josip Broz Tito je šest puta pohvalio Prvu krajišku udarnu i proletersku brigadu: prilikom oslobođenja Jajca, Bihaća, za uništenje neprijateljskih aviona na aerodromu kod Rajlovca, za prvi i drugi prodor u Srbiju i za podvige u beogradskoj operaciji. Drug Tito je posebno pohvalio Treći bataljon Prve krajiške za izuzetne borbene rezultate u napadu na neprijatelja u Eminovcima, kod Sanskog mosta, u vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive. Pohvalio je i Prvi bataljon za podvige u osvajanju Kaknja, a takođe i Prvu četvu Trećeg bataljona, s komandiriom Bran-
kom Surlom, za izuzetne borbene rezultate u borbi na Kremni.

Brigada je odlikovana Ordenom narodnog heroja, Ordenom narodnog oslobođenja, Ordenom partizanske zvijezde sa zlatnim vijencem i Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem.

U redovima brigade izrasli su i borili se narodni heroji: Borko Arsenić, Drago Đukić, Pavle Džever, Radovan Grković, Milan Ilić, Svetko Kačar Kačo, Boško

Karalić, Jovo Kecman Panin, Mirko Kesić Kešo, Milinko Kušić, Mikan Marjanović, Ivica Marušić Ratko, Ilija Materić, Cvijo Mazalica, Petar Mečava, Dušan Metlić, Milosav Milosavljević, Raja Nedeljković, Stevo Rauš, Velimir Stojnić, Dragutin Stanić, Branko Surla, Vojo Todorović Lerer, Mile Tubić i Živko Živković.

Komandanti brigade bili su: Ivica Marušić Ratko, Milinko Kušić, Vojo Todorović Lerer, Stevo Rauš, Cvijo Mazalica i Savan Kesić, a politički komesari: Velimir Stojnić, Ilija Materić, Mladen Marin i Petar Simurdić. Partijski rukovodnici, odnosno zamjenici političkih komesara brigade bili su: Sava Kesar, Milosav Milosavljević, Pero Radović, Raja Nedeljković, Mirko Turić, Košta Zrilić i Đuro Vukobrat, a zamjenici komandanata brigade: Vojo Todorović Lerer, Stevo Rauš, Borko Arsenić, Cvijo Mazalica, Mirko Zec, Ljubomir Jajčanin Bijeli, Savan Kesić i Bogdan Vukša.

Brigadi je odati visoko priznanje 22. decembra 1951. godine, kada je vrhovni komandant maršal Josip Broz Tito izdao naredbu da se Prva krajiška narodnooslobodilačka udarna brigada proglašava proleterskom.